

:spaning

:spaning

44-45/2026

TEMA

HÅLLBARHET & ÅTERBRUK

Värde 95:-

Vi hjälper dig att spana

Spaning är en tidskrift om kulturarvet i Västmanland, som det såg ut igår och som det ser ut idag. Spaning vill vara till hjälp och inspiration för alla som på olika sätt arbetar med att göra kulturarvet tillgängligt, känt och levande i Västmanland, samtidigt som den bjuder på kunskap, inspiration och tips till alla som intresserar sig för kulturarvet till vardags. Spaning ges ut av Västmanlands läns museum och Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening.

Omslagsbild

Den välanvända och lagade barnjackan har troligtvis gått i arv mellan flera syskon. Den är funnen som tätningsmaterial i en byggnad på Svanå gård i Skinnskatteberg. Läs mer om jackan i artikeln av Lena Engström Englin på sidan 18. Foto: Alma Pettersson, Västmanlands läns museum.

Innehåll

- 3 > Välkommen till Spaning Av Jennie Schaeffer
- 4 > **Spegeln**
- 4 Äldre hantverkskunskap Av Martin van der Maarel
- 6 Hållbarhet i evighet – att förvalta ett kulturarv Av Susanne Cassé
- 8 Återbruk på medeltiden Av Ulla Bergquist
- 12 Kyrkogårdarnas kulturarv – om gravvårdar och deras återbruk Av Edit Boman
- 14 Luffare, lumpsamlare och Pappa Björk Av Ruta Öhrlund
- 18 Lappat och lagat Av Lena Engström Englin
- 20 'Karbeningäpplet' – en fransyska i försakingringen? Av Märith Sennerlöv
- 24 Tärna, tallen och tiden – 150 år av hållbarhet Av Anne Nilsson
- 28 Frälsningsarmén Bistånd - människor, omtanke och hållbarhet i fokus Av Annasara Olofsson
- 32 Hemslöjd – återbruk och social hållbarhet Av Liselott Andersson
- 34 Reparera mera! Av Stefan Aurusell
- 36 Grythyttan stålmöbler – gunget med obegränsad hållbarhet Av Ann Österberg
- 38 Trappträckets nya liv Av Frej Berglind Drake
- 40 Från äldre målningar till samtida verk - en målerikonserverator berättar Av Christina Runeson
- 42 Hållbara besöksmål med kulturarvet i centrum Av Henrik Wester
- 44 Tusenskönan – ett hållbart bostadsområde i Västerås Av Eric Båve
- 46 Hur ser framtiden ut? Av Linda-Marie Sköld
- 50 > **Spanaren** Spekulation eller spaning – vad ligger till grund för den gröna omställningen? Av Ruben Ritzén
- 52 > **Experten** Kulturarv vid kris Av Cecilia Wallin
- 54 > **Ur arkivet** Föreningen Matfront Av Oscar Forsgren
- 56 > **Utflykten** Älskade Västmanland – allt från skatter till skräp Av Jennie Schaeffer
- 58 > **Ur samlingarna** I var mans hand – från stenyxor till mobiltelefoner Av Susanne Cassé
- 60 > **Uppropet** Upprop till nästa Spaning

Nyheter

- 61 Pris och beröm
- 62 Utställningar
- 62 Program
- 63 Kulturarv Västmanland
- 63 Nya böcker Västmanland
- 65 Hållbarhet och återbruk

Tema hållbarhet och återbruk

DÄR STOD JAG KLOCKAN sju på morgonen på en återvinningscentral i Sala. Ett sommarjobb på 1990-talet och tidiga morgnar för en sjuttonåring. Privatbilar och containrar rullade in med prylar som skulle sorteras och slängas. Arbetet var roligt på många sätt, men jag minns fortfarande känslan av hur mycket som kastades trots att det var fullt fungerande saker. Särskilt starkt minns jag när en hel container med böcker från ett bokförlag kom in för att slängas. Det var inte roligt.

HÅLLBARHET OCH ÅTERBRUK ÄR ord som ofta används, ibland slentrianmässigt, men som rymmer både komplexa frågor och konkreta handlingar. I grunden handlar hållbarhet om ansvar: för resurser, miljö, människor och framtida generationer. Begreppet brukar delas in i ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet, där alla tre perspektiven behöver samverka för att skapa långsiktiga lösningar. Återbruk är en viktig del av detta sammanhang. Till skillnad från återvinning, där material bryts ned och omvandlas, innebär återbruk att föremål, material och kunskaper används igen, ofta i sin befintliga form, med nya funktioner och betydelser.

I **DETTA NUMMER AV Spaning** vill vi bredda förståelsen av hållbarhet och återbruk genom att röra oss mellan olika tidsperioder, praktiker och geografier. Här möts samtida initiativ och äldre kunskapstraditioner, vardagliga handlingar och mer systematiska arbetssätt. Genom flera röster och perspektiv synliggörs hur hållbarhet kan ta sig uttryck inom allt från turism och slöjd till hantverkskunskap och dokumentation.

ARTIKLARNÄR ÄR FÖRDJUPNINGAR som problematiserar ämnet snarare än illustrerar färdiga svar. Tillsammans speglar de hur hållbarhet och återbruk både är djupt rotade i historien och högst levande i vår samtid och hur de fortsätter att formas genom människors engagemang, kreativitet och ansvarstagande.

TACK TILL ALLA SOM bidragit till detta nummer!

GOD LÄSNING!

Jennie Schaeffer

Länsmuseichef, Västmanlands läns museum

↑ Länsmuseichef Jennie Schaeffer iförd örhängen av återbrukade LP-skivor. Foto: Lasse Fredriksson.

← Korgmakeri vid Tärna prästgård.
Foto: Okänd, Västmanlands läns museum.

I DAGENS TV-TABLÅER och på internet finns mängder av inslag och program, där en gårds historia uppdagas och gamla metoder används för att bringa nytt liv i gamla spishällar, gärdesgårdar och ladutak. Att även nyttja gårdens befintliga resurser blir alltmer populärt. Kanske finns det kvarlämnade jordbruksredskap eller verktyg från 1800-talet som fortfarande kan tjäna ett syfte? Ofta behövs det inte mer än ett nytt handtag eller smörjning av en gänga för att föremålet ska kunna tas i bruk.

VARFÖR VISSA DRAS TILL det gamla är det svårt att svara på. Kanske rör det sig om en romantisk längtan till en svunnen tid, nyfikenhet, eller en önskan om ett enklare liv? Det kan också vara en motpol till dagens moderna utveckling. Oavsett anledning är det lättare att få liv i äldre redskap och traditioner än vad många tror.

ATT LÄRA MER om hur de gjorde förr är både spännande, utmanande och roligt. Det är ett hållbart sätt att ta vara på något som redan skapats för ett särskilt syfte. Hjulet behöver inte uppfinnas på nytt. Det krävs inte heller en gammal bergsmansgård eller ett säteri för att återbruka äldre hantverkskunskaper. Korgflätning, kallsmide och slätter har en lika naturlig plats i den

moderna villan som de har i det gamla torpet. Vare sig det handlar om att färga tyger med växter eller sinka en fog till en ny trälåda finns det en enorm mängd kunskap att hämta i de äldre källorna.

KUNSKAP OM ÄLDRE HANTVERK finns bevarad på arkiv och museer runtom i landet och är en stor källa till inspiration. Materialet är ofta väl beskrivet och detaljerat och kan användas som en slags bruksanvisning. Precis som det idag går att följa gamla recept och åter skapa maträtter från förr går det att hitta information om hur en gärdesgård restes, hur skor tillverkades och hur en skvaltkvarn fungerade och drevs på bästa sätt. I stället för att köpa nytt erbjuder dagens digitala tidsålder en mängd kunskap och inspiration som tillgängliggjorts av museer och arkiv online.

TILL SIST ÄR DET viktigt att komma ihåg att återbruk av äldre hantverkskunskap är något mer än att enbart nyttja den till praktiska ändamål. Det är en kulturgärning som bidrar till att den historiska kunskapen, ofta uppbyggd under lång tid, inte faller i glömska. Även den minsta av gärningar är en hyllning till en svunnen tid som är lika relevant idag som förr.

OM FÖRFATTAREN

Martin van der Maarel är arkivarie i Svenska kyrkan. Han har tidigare arbetat som arkivassistent vid Institutet för språk och folkminnen.

← Olle Norin, Norbergs Bergslags Hemslöjdsförening, vid knyppeldynan år 1973. Olle fick år 2025 ta emot Västmanlands läns hemslöjdsförbunds slöjdstipendium för sin framstående insats som knypplare. Foto: Gunnar Agrell, Västmanlands läns museum.

Äldre hantverkskunskap

Av Martin van der Maarel

En växande trend i dagens samhälle är att människor i allt större utsträckning drar sig tillbaka till landsbygden. Många söker sig till äldre gårdar med gamla anor som behöver rustas upp eller bara få en rejäl dos kärlek. Det finns ofta en önskan om att renovera på gammalt sätt, men för det krävs kunskap om äldre tiders hantverk.

Hållbarhet i evighet – att förvalta ett kulturarv

Av Susanne Cassé

Västmanlands Fornminnesförening bildades år 1861 med syftet att rädda och vårda länets fornlämningar samt att samla in och bevara allmogens materiella och immateriella kulturarv. Samlandet resulterade i uppkomsten av Västmanlands läns museum och Vallby Friluftsmuseum, vilka än idag fortsätter att förvalta länets kulturarv för framtiden.

I SVERIGE KOM 1800-TALET att präglas av emigration och industrialism. Det senare fick som följd att människor lämnade landsbygden för jobben i städerna. Industrialismen medförde också att föremål och textilier började massproduceras och därmed skapas efter samma mallar. Landets fornminnesföreningar blev ett sätt att rädda allmogens föremål, med sina provinsiella särarter i form och utförande, från att kastas bort och försvinna.

I HELA SVERIGE PÅGICK under den andra halvan av 1800-talet insamlandet av föremål, berättelser, sånger och traditioner. I Stockholm grundade Artur Hazelius Nordiska museet och Skansen. Många av fornminnesföreningarna lade grunden till Sveriges läns museer, bland annat Västmanlands Fornminnesförening som år 1889 fick tillgång till lokaler på Västerås slott. Nu kunde föreningen göra utställningar i sann museianda och samlingarnas storlek ökade i omfattning. Västmanlands läns museum var fött.

← Nils Nygren (t.v.) och intendent Sven Drakenberg vid en utgrävning av en järnåldersgrav i Harakers sn, Västerås år 1950. Foto: Okänd, Västmanlands läns museum.

ÅR 1921 ANLADE Västmanlands Fornminnesförening Vallby Friluftsmuseum. I föreningens samlingar ingick nu också byggnader som flyttats till friluftsmuseet från olika delar av länet. Ett stort arbete påbörjades med att samla in möbler och inredning till de olika byggnaderna. Insamlare reste runt i byarna och knackade dörr, men föremål inköptes också i butik. Läns museets dåvarande vaktmästare och allt-i-allo, Nils Nygren, hade lämpligt nog en mamma som drev en antikaffär.

I OCH MED ATT samlingarna växte tog magasinstrymmena på Västerås slott och Vallby Friluftsmuseum slut. För att lösa förvaringsfrågan sökte sig fornminnesföreningen till externa lokaler, ofta i form av källarutrymmen och lador. Det skulle dröja till år 1999 innan magasinfrågan var löst i och med föremålsmagasinet WestmannaArvet i Hallstahammar. Vid det laget var läns museet en stiftelse med Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening, Landstinget Västman-

↑ Kaffepaus utanför Tenngjutargården, Vallby Friluftsmuseum år 1928. Foto: Nils Nygren, Västmanlands läns museum.

land och Västerås stad som stiftare. Stiftelsen varade fram till och med år 2005. Idag drivs läns museet av Region Västmanland och Vallby Friluftsmuseum av Västerås stad. Den gamla fornminnesföreningen är hembygdsförbund och regional paraplyorganisation för länets hembygdsföreningar.

ATT WESTMANNAARVET hamnade i Hallstahammar berodde på EU-bidrag och låg hyra. Sveriges inträde i EU möjliggjorde utvecklingsmedel riktade mot mindre tätorter och Hallstahammar räknades som en sådan. Hallstahammars kommun visade också ett stort intresse för läns museet som hyresgäst i Bultens gamla industri-lokal, Västra fabriken. Ett 30-årigt avtal skrevs och ombyggnation påbörjades.

PÅ SIDAN 58 går det att läsa mer om föremålsmagasinet WestmannaArvet och om hur Västmanlands läns museum tar hand om sina samlingar ur ett hållbarhetsperspektiv.

OM FÖRFATTAREN

Susanne Cassé är hembygdskonsulent vid Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening.

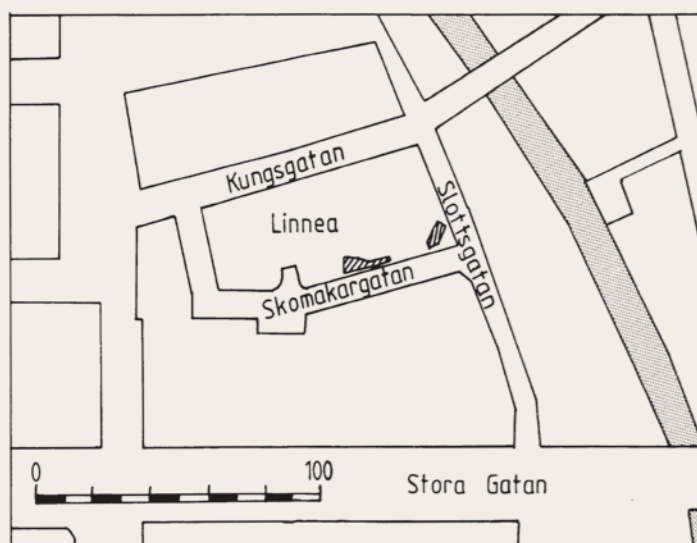

↑ Etnografiska rummet på Slottet i Västerås år 1934. Foto: Okänd, Västmanlands läns museum.

Återbruk på medeltiden

Av Ulla Bergquist

Under medeltiden var återbruk en naturlig del av tillvaron. All form av hantverk krävde investering av material, arbete och tid. Arkeologiska undersökningar i Västerås visar hur människor tog vara på resurser i en stad i förändring.

↑ År 1988 undersöktes två schakt inför byggandet av Vestmanlands Läns Tidnings kontorshus i centrala Västerås. Foto: Riksantikvarieämbetet, UV-Uppsala.

I BÖRJAN AV 1990-TALET uppfördes Vestmanlands Läns Tidnings kontorshus i hörnet mellan Slottsgatan och Skomakargatan i Västerås. Större delen av huset byggdes på pålar som slogs genom de medeltida kulturlagren. Två mindre schakt, det ena vid Slottsgatan och det andra en liten bit upp på Skomakargatan, undersöktes av Riksantikvarieämbetet år 1988.

SLOTTSGATAN ÄR SANNOLIKT Västerås äldsta gata. Från gatan och angränsande kvarter, bland annat Stadsparken, finns flera dateringar till sent 900- och

↓ Ett fågelliknande spänne till en kvinnodräkt var inte färdigt utan saknade fästansordningen på baksidan. Foto: Sune Bergström.

↓ Trasiga smycken och metallbitar kunde användas som betalning till finsmeden. Ett litet trasigt liljeformat chanérsstycke i brons var avsett att smältas ner. Foto: Sune Bergström.

↑ Finsmeden arbetade med gjutning av dräktdetaljer, metallbleck, trådtillverkning och smide i järn. I verkstaden fanns en del halvfärdiga småföremål, som ett spänne till en kvinnodräkt, knappar, söljor, en fingerring av tråd och remändebeslag för bälte. Foto: Ida Andersson, Västmanlands läns museum.

1000-tal. Vid Slottsgatan, cirka två meter under markytan, fanns spår av en finsmeds verkstad som daterades till 1000-talets mitt, vilket är tiden för vikingatidens slut och medeltidens början.

FINSMEDEN KAN HA VARIT PÅ BESÖK vid en återkommande marknad eller varit knuten till en storgård i närheten. Under yngre järnålder förekommer specialiserat metallhantverk på gårdar som tillhörde samhällets högre skikt. Föremål tillverkades både för stormannens eget behov och för att ges bort som gåvor.

FINSMEDEN VAR EN MÅNGSYSSLARE som bland annat arbetade med gjutning av dräktdetaljer, metallbleck, trådtillverkning och troligen smide i järn. I en verkstad hittas sällan föremål som tillverkats där, men i verkstaden på Slottsgatan fanns en del halvfärdiga småföremål. Det var enklare föremål som metalltråd, nålar, en ring, knappar av bleckplåt och en sölja, men också några gjutna dräktdetaljer i vikingatida stil. Ett litet fågelformat spänne var tänkt för en kvinnas dräkt. Spännet var inte färdigbearbetat, bland annat saknades en fästansordning på baksidan. De övriga

dräktdetaljerna var till en mansdräkt. Två av dem var remändebeslag, som fästes som tyngd i änden på bältet. På båda beslagen fanns gjutskägget från gjutningen i lerform kvar. Det ena var belagt med mässing.

VID DEN HÄR TIDEN kunde man lämna in trasiga smycken och metallföremål som betalning till finsmeden, som återbrukade metallen. Ett litet trasigt liljeformat chanérstycke (beslag) i brons var avsett att smältas ner. Det trasiga beslaget kan ha suttit på en bok eller ett litet skrin.

DET MEST INTRESSANTA FYNDET är en liten bit, ungefär en fjärdedel, av ett silvermynt. Det tillhör de äldsta böhmiska mynten och präglades för hertig Boleslaw II i Prag under perioden 967–999. Vikingatiden var rik på silver och mynt från den arabiska världen, England och Tyskland är vanliga i skatter och som lösfynd. Av drygt 220 000 vikingatida mynt funna i Sverige är endast 321 från Böhmen. De första svenska mynten präglades av Olof Skötkonung i Sigtuna år 995, men det skulle dröja till 1100-talets mitt innan myntningen var etablerad. Det sönderklippta myntet från Böhmen visar att det fortfarande var silvrets vikt som avgjorde värdet i vårt land och inte själva valören.

↑ En liten bit av ett böhmiskt silvermynt från vikingatiden hittades i finsmedjan. Det har använts som betalningsmedel. Foto: Ida Andersson, Västmanlands läns museum.

MYCKET AV DET SOM återfanns hos finsmeden hade kunnat återbrukas. Det är inte troligt att allt material och alla föremål lämnats kvar frivilligt. Området täcktes av ett lerlager som troligen berodde på att Svartån svämmat över och därmed dränkt verkstaden.

UNDER 1200-TALETS FÖRSTA DECENNIER växte Västerås till en stad. Det är svårt att avgöra exakt hur stor befolkningen var, men enligt en bedömning bodde cirka 270 personer där vid århundradets mitt.

VID SKOMAKARGATAN ANLADES vid den här tiden ett skomakeri och gatunamnet kan ha etablerats redan då. Kulturlagren som avsattes var upp till 2,4 meter tjocka. Skomakarna skötte hela processen från råhud till färdig sko. Där fanns bland annat cirka 40 cm tjocka lager med djurhår av nöt och får från avhårningen av hudarna, barkflis från garvbadet och från tillskärningen av skorna hade åtskilliga tiotusentals bitar läderspill dumpats ner mot ån.

I BÖRJAN AV 1200-TALET etablerades en byggnadsstruktur som sedan upprepades med små variationer. I schaktets norra kant löpte en träbrolagd gränd ner mot Svartån. Söder om gränden fanns cirka en fjärdedel av ett hus med en eldstad i mitten.

↑ Ett garvkar från 1300-talet. Skomakarna skötte hela processen från råhud till färdig sko. Foto: Riksantikvarieämbetet, UV-Uppsala.

↓ En del av gränden som gick ner till Svartån omkring år 1300. I träbrolagningen användes överblivet virke, bland annat knuttimrade stockar från rivna byggnader. Foto: Riksantikvarieämbetet, UV-Uppsala.

Öster om detta låg antingen en byggnad eller en öppen gård. Längst i öster fanns troligen ytterligare en byggnad.

SKOMAKERIET KUNDE FÖLJAS i sex bebyggelsefaser från 1200-talets början och cirka 150 år framåt. Det innebär att byggnaderna byttes ut fyra gånger per århundrade.

I STÄDERNA VAR TOMTERNA tätt bebyggda och byggnaderna byttes ut successivt. Möjligheten till mer omfattande förändringar fanns främst efter större bränder. På landsbygden kunde ett timmerhus stå i flera hundra år, men det var inte möjligt i stadsmiljö. Renhållningen i de medeltida städerna var bristfällig och avfallet växte upp mot husens väggar. Det resulterade i att syllstockarna, som ofta låg direkt på marken, murknade av fukten. Timmerhus är relativt lätta att montera ner och sätta upp igen. De gamla uttjänta syllstockarna lämnades kvar (till arkeologernas glädje) och marken jämnades till. Därefter lades nya syllstockar på plats och byggnaden återuppfördes på en något högre nivå.

GRÄNDEN LADES OM I samma takt som byggnaderna byttes ut. Sannolikt användes så gott som bara återbrukat virke från bland annat hus. Detta framgår tydligast omkring år 1300 då flera stockar med huggna knutar var en del av träbrolagningen.

DIGERDÖDEN, SOM DRABBADE SVERIGE ÅR 1350, spreds av loppor eller löss från råttor och människor.

Befolkningen i Sverige minskade kraftigt; bedömningarna varierar mellan en tredjedel och två tredjedelar. I de tätt befolkade städerna spreds smittan lätt och invånarna där drabbades därför hårt. Befolkningen i Västerås bedöms ha minskat från cirka 1 200 personer år 1350 till cirka 720 året därpå. Det tog 150 år innan befolkningen hade återhämtat sig till samma nivå som före digerdöden.

DIGERDÖDEN ORSAKADE ETT oavsiktligt återbruk som varade i minst 100 år. Efter befolkningsminskningen fanns det byggnader i överflöd och inga nya hus uppfördes. Dendrokronologiska analyser av timmerbyggnader i Dalarnas, Jämtlands och Gävleborgs län visar att inga hus daterats från 1360- till 1460-talet. Från Västerås finns ett undantag från en undersökning av en byggnad i ett medeltida grytgjuteri i Domkyrkoesplanaden. Dateringen är så anmärkningsvärd att laboratoriet, som gjorde analysen, skickade med följande kommentar: ”Trädet är avverkat vinterhalvåret 1382/83, en ovanlig datering för vårt laboratoriums snart 40-åriga historia. Vi har antagit att den låga frekvensen av dateringar från andra halvan av 1300-talet hänger samman med digerdödens konsekvenser. Här är tydligtvis ett undantag.”

EFTER DIGERDÖDEN SJUNKER TILLVÄXTEN av kulturlager rejält eller upphör helt. Det kan ha flera orsaker, bland annat minskad befolkning och bättre renhållning. Därmed begränsas också vår möjlighet till kunskap via arkeologiska undersökningar.

LÄS MER
Annuswer, B, Bergquist, U, Forenius, S & Syse, B. 1990. *Västerås – 1000 år i centrum*. Riksantikvarieämbetet, Västerås kulturnämnds skriftserie nr 23.

Bergquist, U. 1996. *Ett medeltida skomakeri vid Skomakargatan*. Riksantikvarieämbetet, UV Uppsala Rapport 1996:52.

Raihle, J. 2005. *Medeltida timmerhus i Dalarna*. Dalarna museums serie av småskrifter 71.

Sidén, P G. 2002. *Mälarstädernas befolkningsutveckling 1200–1611*. D-uppsats i historia. Stockholms universitet.

OM FÖRFATTAREN
Ulla Bergquist är pensionerad arkeolog och var med vid utgrävningarna i artikeln.

Kyrkogårdarnas kulturarv

— om gravvårdar och deras återbruk

Av Edit Boman

Innan kristendomen fick fäste i Sverige var det vanliga att bli gravlagd i anslutning till gården där man bodde eller på byns gravfält. Efter kristnandet byggdes kyrkor och marken kring kyrkan blev platsen för begravning.

DET ÄR SVÅRT ATT säga hur de första kyrkogårdarna såg ut. De flesta gravarna från det kristna Sveriges första århundraden var troligen omärkta eller märkta med en liten sten eller sticka. Det finns bevarade gravvårdar från denna tid, men de är alla resta över rika eller viktiga män och är inte representativa för hur de flesta vårdar såg ut.

UNDER STORMAKTSTIDEN PÅ 1600-TALET blev det allt vanligare att gravsätta inflytelserika människor inne i kyrkobyggnaden, vilket gav upphov till en påträngande liklukt i kyrkan. Detta förbjöds först år 1815. Under 1800-talet kom nya ideal och riktlinjer för begravningsplatser, vilket gjorde att de fick det mera parkliknande utseende de har idag. Gravarna placerades i regelbundna kvarter, avskilda med gångar.

ENLIGT KULTURMILJÖLAGEN ska alla begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskar eller förvanskas. Begravningsplatser bär på ett rikt kulturarv, ofta med medeltida ursprung. Detta arv ska både tas tillvara och förvaltas för framtiden, samtidigt som begravningsplatserna ska kunna användas för sitt ändamål.

FÖR ATT STÖDJA FÖRSAMLINGARNAS planering av vård och användning av gravvårdar, utför Västmanlands läns museums enhet för kulturmiljövård gravvårdsinventeringar i länet. En inventering visar hur gravvårdsbeståndet ser ut idag, gör en kulturhistorisk karaktärisering och värdering av olika kvarter eller områden samt identifierar gravvårdar med högt kulturhistoriskt värde som bör bevaras för framtiden.

UTÖVER ATT SE ÖVER gravvårdars kulturhistoriska värden undersöks även möjligheten att återanvända gravvårdar. Ibland har en gravvård ett så högt värde att den rekommenderas stå kvar på begravningsplatsen och underhållas. I andra fall kan en gravvård ha ett visst kulturhistoriskt värde som är karaktärs- eller miljöskapande för kvarteret eller området men sakna exempelvis någon viktig inskription, såsom en yrkestitel. Då kan stenen återanvändas med ny inskription, antingen genom att slipas ned eller vändas för att använda baksidan. Detta är både ekonomiskt fördelaktigt och ett miljövänligt alternativ till att tillverka en ny sten.

ATT ÅTERANVÄNDA GRAVVÅRDAR är alltså inte bara hållbart utan bidrar också till att bevara begravningsplatsens karaktär. Gravvårdar kan vara representativa för sin uppförandetid och tillsammans med andra stenar i samma område berätta om tidens gestaltungsideal. Genom återanvändning av gravvårdar kan kvarter och områden behålla sin historiska helhet och identitet.

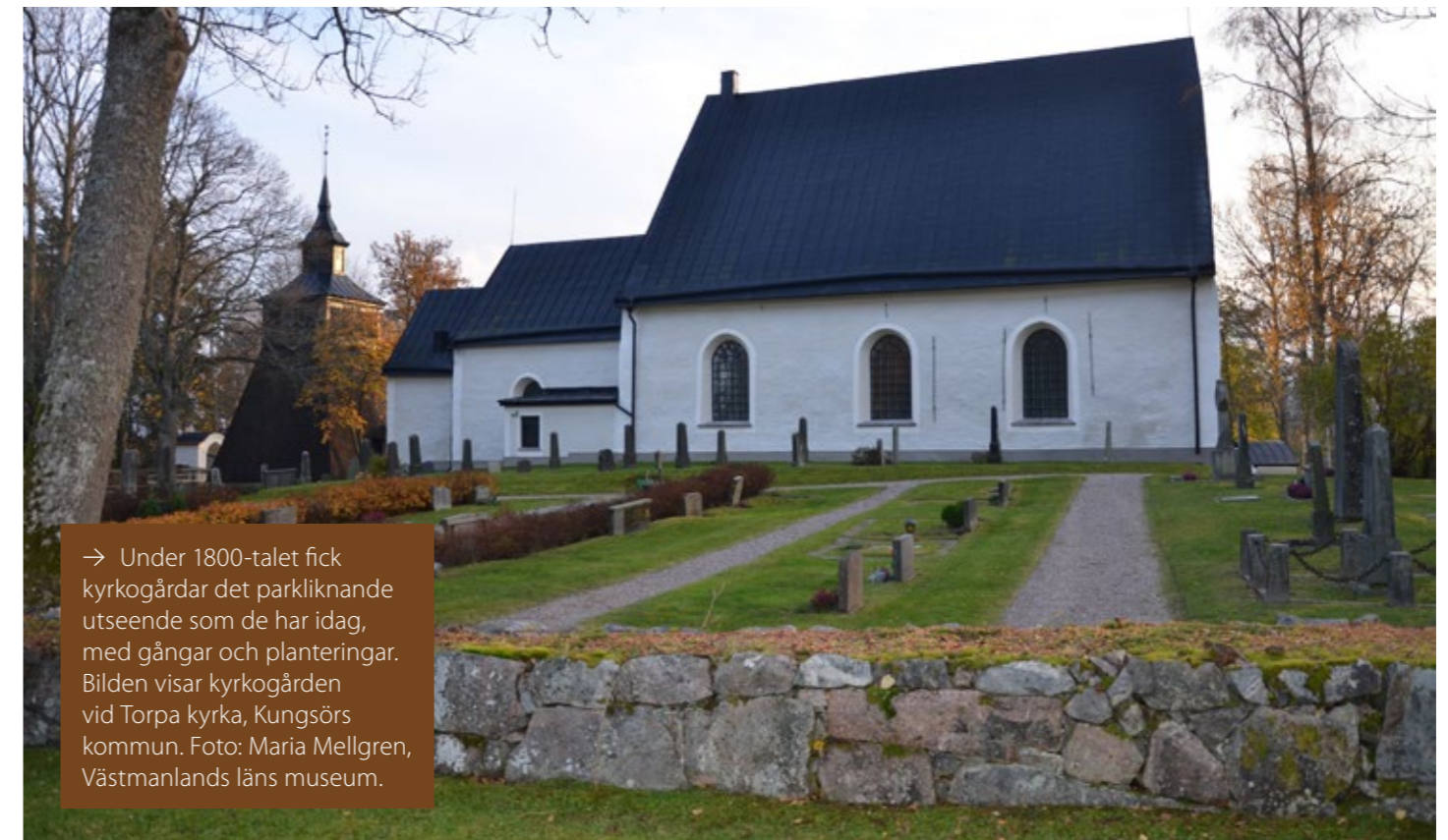
OM MAN ÄR INTRESSERAD av att återanvända en gravvård kan man kontakta sin lokala kyrkogårdsförvaltning eller församling för att ta reda på hur det fungerar vid den aktuella begravningsplatsen.

↑ Den nya framsidan av en återanvänd gravsten vid Kolbäckers kyrkogård, Hallstahammars kommun. Foto: Hanna Hjalmarsson, Västmanlands läns museum.

↑ På baksidan av gravstenen på bilden till vänster syns spår av namnet på personen som ursprungligen hade stenen som sin gravsten. Foto: Hanna Hjalmarsson, Västmanlands läns museum.

→ Under 1800-talet fick kyrkogårdar det parkliknande utseende som de har idag, med gångar och planteringar. Bilden visar kyrkogården vid Torpa kyrka, Kungsörs kommun. Foto: Maria Mellgren, Västmanlands läns museum.

OM FÖRFATTAREN

Edit Boman är byggnadsantikvarie vid Västmanlands läns museum.

LÄS MER

Centrala Gravvårdskommittén. 2007. *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*. Stockholm.

Unnerbäck, A. 2002. *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Riksantikvarieämbetets förlag. Stockholm.

↓ "Hallstahammaroriginal"
Daniel Björk med sina ständiga följeslagare – säcken på ryggen och staven i handen. Han samlade och sålde lump, skrot och ben. Måhända sliten och ovårdad, men väldigt omtyckt av människor på grund av sitt glada och skämtsamma lynne. Okänt årtal. Foto: Gustaf Åhman, Västmanlands läns museum

Luffare, lumpsamlare och Pappa Björk

Av Ruta Öhrlund

Långt innan begreppet återbruk uppstod var all papperstillverkning beroende av just återbruk. Lumpsamlarna, ofta kringvandrande luffare, var en länk mellan hushållens slitna textilier och pappersbruken som förvandlade dem till böcker, brev och handlingar. Deras arbete speglar en tid fjärran från dagens slit-och-slängsamhälle – en tid då varje tygbit hade ett värde.

UNDER SLUTET AV 1800-TALET växte en ny samhällsgrupp fram i Sverige – luffare. De var kringvandrande män, i sällsynta fall kvinnor, utan fast bostad eller större ägodelar. Fenomenet uppstod i takt med att 1700-talets befolkningstillväxt ökade fattigdomen, industrialiseringen slog ut hantverkare och 1860-talets missväxt fördjupade nöden. När staten dessutom minskade stödet genom fattigvårdsförordningen 1871, blev landsvägsvandring den enda utvägen för vissa.

ORDET LUFFARE, FRÅN TYSKANS LAUFEN – ”gå, lunka” – spreds på 1890-talet som en nedsättande beteckning, för att göra åtskillnad från exempelvis gårdfarihandlarna som hade handelsrättigheter. Luffarna försörjde sig genom småhantverk, sålde enkla hushållsvaror, utförde tjänster som knivslipning och kvastbindning eller samlade och sålde skrot. För att undvika att klassas som tiggare – något som förbjöds i lösdriverilagen 1885 – bar de ofta med sig en säck eller unikabox med sina varor och redskap.

VISSA LUFFARE SAMLADE IN uttjanta tyger för att sälja dem till pappersfabriker. Lumpsamlandet var en sorts yrkesverksamhet och kunde för vägfarande vara ett sätt att undvika att åka fast för lösdriveri. Lumpsamlare kunde också vara anställda av pappersbruken med ansvaret att skaffa fram råvaran till papperstillverkningen. Trots det betraktades lumpsamlare ofta med misstänksamhet och myndigheterna gjorde upprepade försök att reglera verksamheten. I en kungörelse från den 9 februari 1824, som handlar om lumpsamling och lumpsamlares antagande, står det: ”Om Lumpsamlare, som med pass är försedd, besvärar allmänheten med tiggande, skall han anses hava förverkat rättigheten till att vidare begagna sig av passet och bör då [...] genast försändas till sin hemort.”

INNAN DE FÖRSTA maskinpappersbruken etablerades och papper kunde framställas av trämassa, var lump den huvudsakliga råvaran i all papperstillverkning. Långt före konsumtionssamhällets entré och ännu

↑ Lumpsortering pågår i pappersbruk. Lumpsortering, rensning och skärning utfördes ofta av kvinnor. Bild ur Scientific American, April 3, 1880. Foto: Tekniska museet.

↑ Papper lufttorkas i långa rader på Ösjöfors handpappersbruk, Vimmerby, Kalmar län. Okänt årtal. Foto: Tekniska museet.

↑ Sörstafors pappersbruk år 1934, där papper till en början tillverkades av lump-, halm-, slip- och sulfitblandning. Daniel "Pappa" Björk var en av dem som försåg fabriken med lump. Foto: Gustaf Åhman, Västmanlands läns museum.

längre före dagens fast fashion, var lump en ständig bristvara. Eftersom textilier var dyra återanvändes tyger så länge det gick. Plagg lagades, syddes om och revs slutligen till trasor och stoppdukar ända tills tyget blev helt oanvändbart. Först då kunde det få nytt liv som papper.

ATT TILLVERKA PAPPER för hand var ett tids- och skicklighetskrävande hantverk. Handpappersbruken drevs av vattenkraft. Den insamlade lumpen sorterades, rengjordes, skars i smala remsor, maldes till fibermassa i vatten, avvattnades, pressades, torkades och polerades. Arbetsprocessen sysselsatte allt från pappersmästare, gesäller och lärlingar till lumprensare, papperssorterare och självkärl även lumpsamlare.

DE FÖRSTA SVENSKA handpappersbruken etablerades redan på 1500-talet, men det riktiga genombrottet kom först under 1600-talet. I Västmanland och Bergslagen fanns betydligt färre kända handpappersbruk än i Småland eller Skåne. Två möjliga förklaringar är att Bergslagens järnhaltiga vatten inte kunde ge ett fint vitt papper, samt att den sotiga luften från hyttor och järnbruk riskerade att missfärga papperet under torkningen. Bland de tidiga pappersbruken i Västmanland kan ändå nämnas Arboga handpapper (1670–1702) och Köping Kallstena (1685–1752).

UNDER 1870-TALET, när papper började tillverkas maskinellt av trämassa, etablerades flera pappersfabriker i Västmanland. En sådan var Sörstafors Pappersbruk, som stod färdig år 1882 vid Prästforsen i Kolbäckån mellan Hallstahammar och Kolbäck. I likhet med flera andra nystartade maskinpappersbruk tillverkades papper även på Sörstafors till en början av lump utblandad med halm och träfibrer samt sulfitmassa, för att så småningom gå helt över till trämassa – en utveckling som speglade den moderna pappersindustrins genombrott.

SÖRSTAFORS BRUK fick en del av sina lumpleveranser från en lump- och skrothandlare som i folkmun kallades "Pappa Björk". Egentligen hette han Daniel Björk och var under några decennier vid förra sekelskiftet en lokalt välkänd luffare som vandrade runt och samlade lump, järnskrot, gummi och djurben. Medan lumpen såldes till Sörstafors, gick de insamlade benen åt till den stinkande lim- och benmjölsfabriken i Sörqvarn, "Benstampen", där bland annat benfett, benmjöl och lim tillverkades. Björk hade flera lagerplatser, bland

annat i Tomtebo, Lustigkulla och Gröndal i Hallstahammar, i vilka han både förvarade sitt skrot och sov.

MED SIN KÄPP OCH säck vandrade denne traktens original främst mellan Strömsholm, Kolbäck och Hallstahammar. Han var omtyckt och bjöds ofta på mat och dryck. Smeknamnet ska han ha fått på grund av att han tilltalade hemmafruarna med "mamma": "Har mamma någonting för mig idag?" eller "Har mamma de glada byxorna på sig idag?", hälsades kvinnorna i hemmen. Och det hade de nog oftast, för vem kunde väl motstå hans goda humör och glimten i ögat? Björk begärde sällan nattlogi hos folk, men mat och kaffe tackade han inte nej till.

I VÄSTMANLANDS LÄNS MUSEUMS arkiv finns ett antal roliga historier om Pappa Björk. Den mest återberättade är kanske den om när han skulle till Västerås häkte för att sitta av obetalda böter. Han skjutsades av länsman med häst och vagn. Färden var långtråkig, så Björk bjöd länsman på brännvin. Väl framme vid häket satt Pappa Björk på kuskbocken med polismössan på. På fängelsevaktens fråga vem av herrarna som skulle buras in, pekade han på länsman som låg i vagnen och sov ruset av sig: "Det är väl den här mackapär'n, det."

EN ANNAN HISTORIA handlar om när Björk fick traktering hos en finare familj. En dam som satt bredvid Björk såg ett kryp dyka upp ur hans skjortöppning och blev alldeles förskräckt. Pappa Björk meddelade lugnt: "den här fasingen har ingen permis", varefter han stoppade tillbaka krypet i skjortan.

DANIEL BJÖRK FÖDDES DEN 28 APRIL 1839 i Kolbäck. Det sägs att han arbetade som prämskeppare på Mälaren tillsammans med sin pappa ända till dennes död, varefter han gav sig ut på vägarna vid femtioårsåldern. Kolbäckes dödbok vittnar att Daniel Björk tillbringade sina sista dagar på Kolbäckes ålderdomshem och avled av ålderssvaghet den 15 februari 1924. Han ligger begravd på Kolbäckes kyrkogård. Hallstabor samlade ihop till hans gravsten på vilken det står "PAPPA BJÖRK. *1839 †1924."

■ VISSTE DU ATT:

Lump används faktiskt fortfarande i papperstillverkning, bland annat i sedel- och cigarett-papper, men även inom hantverk och byggbranschen.

PAPPA BJÖRKS GRAV uppmärksammades på 1960-talet av Kyrkogårdsnämnden. Stenen, som var sliten, renoverades och fick nytt liv som en del av kyrkogårdens kulturmiljö. Vid den senaste gravvårdsinventeringen, genomförd år 2025 av Västmanlands läns museum på uppdrag av Hallstahammar-Kolbäckes församling, konstaterades det tyvärr att Pappa Björks gravsten var trasig. I inventeringens rapport framhålls denna gravvårds kulturhistoriska värde som mycket högt. I skrivande stund ställs således åter frågan; kan denna kulturgrav restaureras ännu en gång för att bevaras för framtida generationer, inte enbart som ett minnesmärke över en enskild människa, utan också som ett viktigt tidsdokument som berättar lokalsamhällets historia?

↑ I behov av renovering. Då och nu – Daniel Björks gravsten under 1990-talet och 2025. Foto: Svartvita bilden från Bonzo Berggrens *Strömsholms kanal: båtar och original*, utg. 1994, färgbilden från Västmanlands läns museum.

OM FÖRFATTAREN

Ruta Öhrlund är arkivassistent vid Västmanlands läns museum.

LÄS MER

Berggren, B. 1994. *Strömsholms kanal: båtar och original*. Skärhamn.

Edlund, B. 2024. *Sörstafors Pappersbruk*. https://brukshistoria.se/media1.brukshistoria.se/pdf_o_thumb/Sorstafors_Pappersbruk.pdf

af Klintberg, C. P. (red.). 1824. *Kongl. Maj:ts och Rikets Commerce-Collegii Kungörelse, angående Lumpsamling och Lumpsamlares antagande*. Kongl. Tryckeriet. Stockholm.

Larsson, P. 1992. "Om luffare". *Dingtuna sockenbok*, Dingtuna Lillhärad sockengille. Västerås.

Västmanlands läns museum. 2025. *Gravvårdsinventering av Kolbäckes kyrkogård, Hallstahammar-Kolbäckes församling, Hallstahammars kommun*.

Lappat och lagat

Av Lena Engström Englin

→ Jacka och byxor för en yngre pojke funna som tättningsmaterial i en byggnad på Svansbo gård, Skinnskatteberg. Kläderna har troligtvis en stark proveniens till gården, som varit i samma släkts ägo i elva generationer. Foto: Alma Pettersson, Västmanlands läns museum.

I en tid där fast fashion, eller snabbmode, är vanligt och många inte tänker att det lönar sig att laga trasiga klädesplagg – eller ens vet hur man gör – är det fantastiskt att se den kunskap och det tänk som fanns förr kring att ta tillvara uttjänta textilier eller laga trasiga kläder.

I VÄSTMANLANDS LÄNS MUSEUMS föremålsmagasin WestmannaArvet finns flera föremål som är lappade och lagade eller tillverkade av återbrukad textil. Att hitta tyget från mammas sommarklänning i en trasmatta eller att ta tillvara ett litet stycke av mormors kjol i ett lapptäck är både ett fint minne och ett bra sätt att återanvända uttjänta textilier som får ett nytt liv.

TRASMATTOR ANVÄNDES under 1800-talets första hälft för att pryda golven vid högtidliga tillfällen. All textil kunde användas till att väva mattorna. Under andra hälften av 1800-talet spreds traditionen att väva mattor över hela landet och trasmattorna liknade varandra både i färger och i mönster. Från början hade mattorna dova färger men färgglada tyger blev efter hand allt vanligare.

LAPPTÄCKEN ÄR EN ANNAN FORM av återbruk och att använda gamla slitna tyger för att skapa nya var

↑ En traditionell trasmatta i tuskaft med frans och dov färgsättning. Den överlämnades som gåva år 1967 till Västmanlands läns museum av Agnes Andersson, Västerås. Foto: Västmanlands läns museum.

helt naturligt. De nysydda täckena användes först till gäster och därefter till familjen. När täckena var slitna var det pigor och drängar som fick använda dem innan de kanske hamnade hos hästarna i stallet.

FRÅN SVANSBO GÅRD i Skinnskatteberg kommer några välanvända och återbrukade kläder i barnstorlek som säkert har gått i arv mellan syskonen. Det är två jackor och ett par byxor, en av jackorna passar kanske till en yngre tonåring. Jackorna är sydda av grovt linnetyg. De är lappade med tyglappar i ylle, speciellt där plaggen slits som mest, vid underdelen av ärmarna och jackornas sidor. Endast en av jackornas knappar finns kvar, en knapp i mässing. Kanske återanvändes knapparna i andra plagg? På en av jackorna finns en hängögla i läder fastsydd i jackans krage.

ÄVEN PÅ BYXORNA finns detaljer i läder. De sitter vid linningen och borde vara en del av knäppningen. Byxornas innerfoder är av ett finare linnetyg än jackornas men utvändigt har materialet varit ett randigt ylletyg som lappats med ett annat randigt ylletyg. När dessa sköra, utslitna plagg inte längre har gått att laga har de fått ett nytt liv som tättningsmaterial i trossbotten.

OM FÖRFATTAREN

Lena Engström Englin är museipedagog vid Västmanlands läns museum.

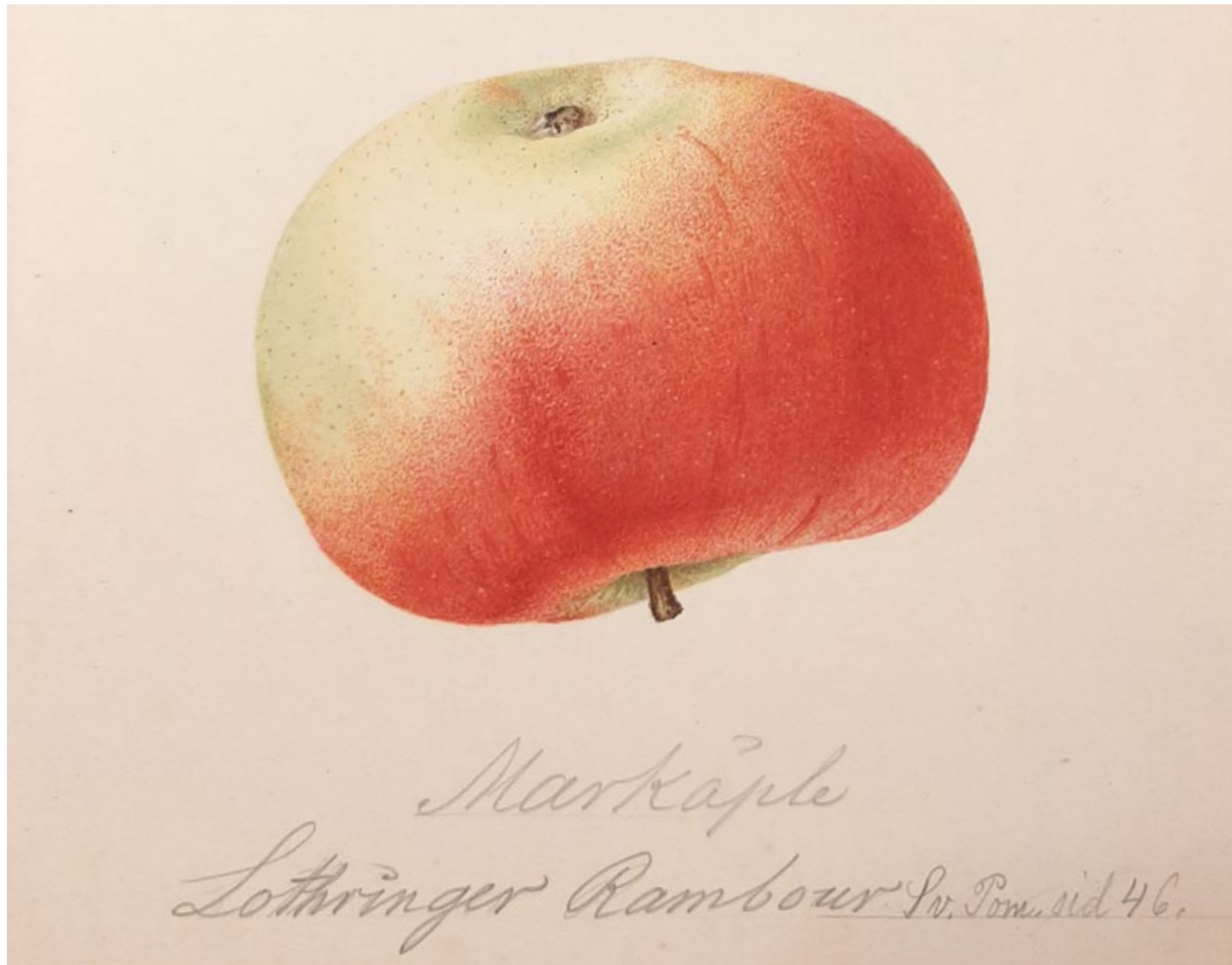

↑ Lapptäckets ser ut att vara sytt av sidentyger avsedda för bindmössor. Det överlämnades som gåva till Västmanlands läns museum av Gerda Beinoffs Sterbhus, Västerås. Foto: Västmanlands läns museum.

'Karbenningäpplet' – en fransyska i förskingringen?

Det fanns en tid då det var strängt förbjudet, och även i vissa fall straffbart, att fälla ett träd som bar ätlig frukt. Detta kom att rota sig djupt i människan. När övergivna hus revs fick fruktträden stå kvar. Äppelträd kan vara mycket långlivade och ibland svåra att identifiera. Så är fallet med 'Karbenningäpplet'.

Av Märit Sennerlöv

↑ Lothringer Rambour, avbildad 1861 av Bertha Werngren för Olof Eneroths räkning. Orange sprayad solside, de mörkare strimmorna börjar anas. Olofs notering informerar om att beskrivning finns på sid 46 i hans pomologiska verk. Foto: Märit Sennerlöv.

LANDFORSEN ÄR EN PLATS i Karbenning socken, där en 1700-talshyttta ingår som en del av Ekomuseum Bergslagen. Intill hyttan låg bostad och ekonomibygnader på en större tomt. Driften av hyttan lades ner på 1840-talet. Några år senare köpte handelsmannen Wilhelm Sellberg tomten av Högfors Bruk och byggde Landforsens Herrgård, som stod klar 1871.

ÅR 1879 KOM FOLKSKOLLÄRAREN Erik Emanuel Landgren till Karbenning. Med examen från Härnösands Folkskoleseminarium var han kompetent att införa skolträdgårdar på socknens fyra folkskolor. Trädgårds-skötsel och trädplantering blev ett obligatoriskt ämne i självhushållning. Filosofin bakom satsningen inspirerades av Olof Eneroth som var Sveriges första pomolog. Han hade en idé om att varje barn skulle få med sig "sitt" skoläpple hem att planteras.

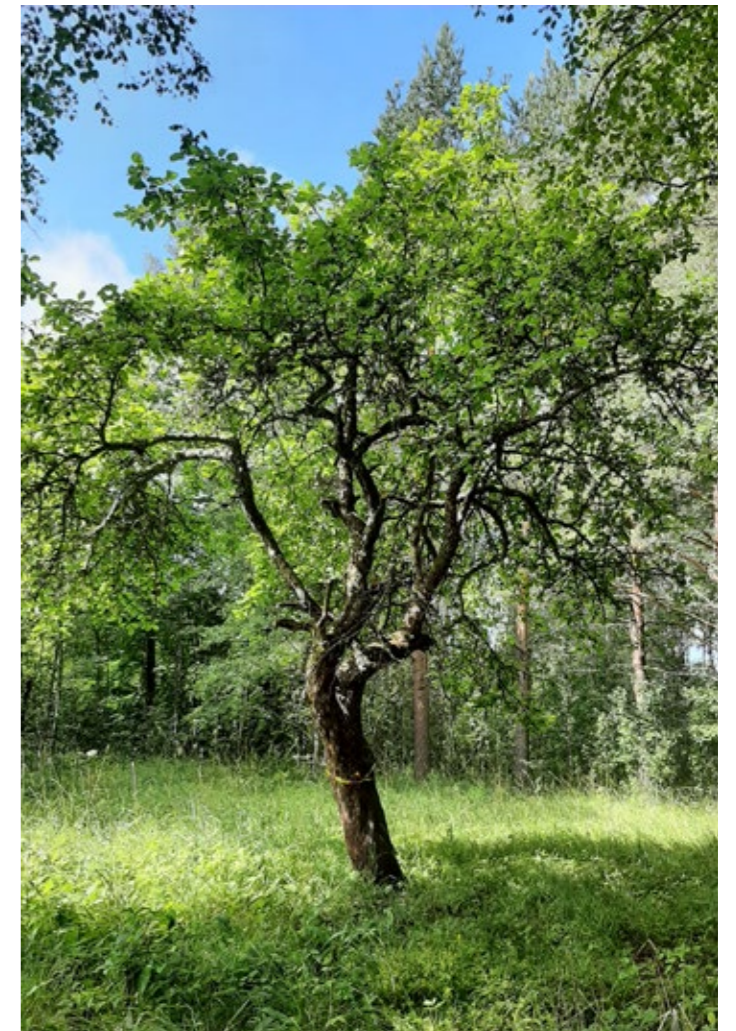
LANDFORSENS HERRGÅRD REVS 1956 och trädgården lämnades öde. Cirka 40 år senare hittade pomologen Olle Ridelius från Smedjebacken ett mycket gammalt äppelträd på platsen, med grov stam och i uselt skick. Han gjorde ett par ympar som fick arbetsnamnet 'Karbenning'. Ymparna planterades på Vassbo Trädskola söder om Falun. Olle återvände till Landforsen om hösten för att se om det fanns någon frukt, men trädet hade dukat under. När det efter flera år blev frukt på de egna träden visade det sig vara en okänd äppelsort. Olle konsulterade andra pomologer utan framgång.

DRYGT TVÅ DECENNIER SENARE, 2019, korsades mina och Olles vägar och jag kunde återföra äppelsorten till Karbenning. År 2022 hittade jag ett levande träd av 'Karbenning' på platsen där en av socknens folkskolor stått, inte alls långt från Landforsen. Trädet var säkerligen ympat och planterat av folkskollärare Landgren omkring år 1900. Med andra ord ett "syskon" till Olles ymp på Vassbo, från samma moderträd på Landforsen, fastän ympade med cirka 95 års mellanrum.

EN GAMMAL PRISKURANT från Landtbruksakademiens Experimentalfält 1879–1880, som finns i Karbenning Hembygdsförenings arkiv, beskrev äppelsorter som såldes vid den här tiden, några år efter det att Sellberg kunde stoltsera med sin nybyggda herrgård. Två sorter finns det ingen nutida svensk information om. Jag studerade då Olof Eneroths Pomologiska verk *Svensk Pomologi* (andra upplagan 1877), och där är de omnämnda men inte avbildade.

↑ Sent i september börjar de grå skalpunkterna att skönjas. Foto: Märit Sennerlöv. Avbildning från Svenska Äpplen.

↑ 'Karbenning', ett cirka 125 år gammalt träd på den gamla skoltomten, omgiven av tallskog planterad på 1970-talet, när skolan revs. I många år skyddades trädet av den unga tallskogen. Idag kommer den att döda sin skyddsling, som sträcker sig mot skyn för att få sol. Foto: Märit Sennerlöv.

SPÅREN LEDDE VIDARE TILL Tyskland och därefter till Frankrike. Studier och mödosamt översättande av gamla tyska pomologers verk och kontakt med ett genarkiv i Frankrike gjorde mig mer och mer övertygad om att det var 'Lothringer Rambour' som var 'Karbenning's' rätta namn.

I ÄPPELSTÄLLNINGEN på Botan i Uppsala 2023 kände jag igen 'Karbenning' i ett äpple som hette 'Madam Palm'. Det omnämndes av Hushållningssällskapets konsulent Axel Hülphers med det synonyma namnet 'Salaholms Rosengylling' i *Sveriges Pomologiska Förenings årskrift 1915*. Hülphers ska ha uppgett att det då fanns 150-åriga träd av sorten. Året efter replikerade trädgårdsmästaren John A. Åhlén med en artikel, där han bestämt hävdade att 'Madam Palm' i själva verket var sorten 'Lothringer Rambour'. En sort

som han själv, tillsammans med Experimentalfältets chef Gustaf Lind, bedömt och belönat på utställningar i Sverige. Olof Eneroth skrev i sin pomologi att sorten troligen kommit till Sverige redan under tidigt 1700-tal, och nått en viss spridning i Östergötland och Uppland.

ÅHLÉNS INLÄGG VERKAR DOCK ha åsidosatts och sedan åtminstone 1915 har man alltså trott att 'Madam Palm' var en lokalt uppkommen sort. Men modern DNA-teknik visar att 'Madam Palm' inte är släkt med något av de svenska äpplena i Nationella genbanken. Accessionen till Nationella Genbanken är hämtad år 2003 i Skövde från ett då cirka 100 år gammalt träd. Hur namnet 'Madam Palm' uppstått är ännu okänt.

'LOTHRINGER RAMBOUR' HÄRSTAMMAR från det gamla kungadömet Lotharingia som senare blev

hertigdömet Lorraine (på franska) och Lothringen (på tyska). Det tidiga Lotharingia motsvarade ungefär Nederländerna, Belgien, Luxemburg, de tyska delstaterna Nordrhein-Westfalen, Rheinland-Pfalz och Saarland, samt de franska regionerna Lorraine och Alsace. Hertigdömet införlivades med Frankrike 1766, men år 1871 tvingades Frankrike att avträda den östra delen av Lothringen (tyska Lothringen) till Tyskland.

UPPTÄCKTEN ATT 'KARBENNING', eller 'Madam Palm', är ett rambouräpple gav upphov till nya utmaningar. I Europa anses de ursprungliga rambourerna härstamma från den franska byn Ramboures i Piccardie, omnämnda redan 1535 i Frankrike av läkaren och botanikern Jean Ruel. Därifrån spred de sig runt om i Europa och även till USA, och de synonyma namnen och förväxlingarna är förskräckande många!

OLOF ENEROTH'S POMOLOGISKA ARBETE arkiverades på Kungliga Biblioteket i Stockholm efter hans död. I samlingen gömmer sig en avbildning av 'Lothringer Rambour', som väl stämmer överens med utseendet på 'Karbenning' under mognadsstadiet i slutet av augusti, innan de röda strimmorna uppträder. Dock framgår det inte när i mognadsprocessen avbildningen är gjord.

'KARBENNING' KAN VARA SVÅR att känna igen eftersom den visar så olika skepnader under resans gång. Märkligt nog är den lättare att känna igen i det juvenila stadiet i slutet av juli. Trädet växer frodigt och har en vid och tät krona. I skugga under löven får frukten ingen eller mycket måttlig täckfärg, och uppfattas då som ett blekt grönt/gulvitt äpple, medan solexponerad frukt blir vackert färggranna. Äpplena ändrar sedan karaktär igen sent i september och får en strävare yta och kan ibland bli svarta i skafthålan, som då ofta spricker.

OLOF ENEROTH MENADE ATT 'Lothringer Rambour' kom till Sverige redan under tidigt 1700-tal. Ett rimligt antagande är att sorten då kom med vallonerna, som påbörjade sin arbetsinvandring till järnbruken i Sverige vid slutet av 1600-talet. Det öppnar upp för möjligheten att 'Karbenning' faktiskt kan ha planterats på Landforsen långt tidigare, innan Sellberg byggde sin herrgård.

JACOB PONTUSSON DE LA GARDIE (1583–1652), gift med Ebba Brahe, var den som byggde den första herrgården vid Högfors Bruk i Karbenning. Han gjorde affärer med Louis de Geer, som var vallon och organi-

serade arbetskraft till järnbruken i Östergötland och Uppland. Tilläggas kan att Sverige under åren 1648–1815 härskade över Svenska Pommern, ett omfattande område i norra Tyskland. På Högfors Herrgård i Karbenning fanns tidigare en äppelträdgård med många träd, som dessvärre är borta idag.

OLOF ENEROTH ARBETADE på sin tid intensivt med att kartlägga och sortbestämma de äppelsorter som redan odlades på godsens i Sverige och samarbetade med de samtida tyska pomologerna. I Sverige anordnades utställningar där odlarna kunde visa sina äpplen och få dem sortbestämda. Olof Eneroth fick sig tillskicket av olika sorter för provodling i Sverige och 'Lothringer Rambour' var en sådan. Efter utvärdering såldes sorten sedan från Experimentalfältet mellan åren 1879–1889.

EFTERSOM DNA-PROFILER FÖR ÄPPLEN tas fram med olika system i olika länder kan de inte jämföras med varandra. Jag fick därför lov att använda mig av en metod som Olof Eneroth förordade redan på sin tid. *För att säkert kunna jämföra förväxlingsbara sorter bör de odlas på en och samma plats med samma förutsättningar.* Studier av svenska och tyska pomologier, oändligt letande efter bilder på nätet, gamla priskuranter och andra ledtrådar, besök hos nya äppelvänner i både Sverige, Tyskland och Frankrike har hittills resulterat i 20 olika ympar som nu planterats i min egen äppelodling i Karbenning. Inom de närmaste åren kommer jag att få svar, men kanske också nya frågor.

OM FÖRFATTAREN

Märit Sennerlöv är lokalhistoriker och pomolog verksam i Karbenning.

Följ Märits arbete med äpplets historia här. →

LÄS MER

Eneroth, O. 1877. *Svensk Pomologi, andra upplagan*. P. A. Nordstedt & Söner. Stockholm.

Hülphers, A. 1915. *Sveriges Pomologiska Förenings årskrift*. Stockholm.

Nilsson, A. 1986. *Våra äppelsorter*. Nordiska museets förlag.

Näslund, G. K. 2010. *Svenska äpplen*. Kärnhuset.

Oberdieck, 1875. *Illustriertes Handbuch der Obstkunde*.

Svensson, H. 2003. *Äpplen i Sverige*. Prisma. Stockholm.

Åhlén, J. A. 1916. *Sveriges Pomologiska Förenings årskrift*. Stockholm.

↑ 'Karbenning' under första veckan i september i zon 4. Längst fram två äpplen från det gamla trädet på skoltomten som skuggar sin frukt, och längst bak två äpplen på ett ungt, solexponerat träd. Som första äpple i världen, har 'Karbenning' förärats en alldeles egen "järnstämpel", av fotografen Kenneth Sundh i Fagersta. Bokstäverna står för Norbergs Bergslag Karbenning Rambour. Stjärnan symboliserar kärnhuset. Foto: Kenneth Sundh.

↓ Män och kvinnor började studera tillsammans från år 1937. Här är deltagare av båda könen samlade för en gruppbild i mitten av 1900-talet. Foto: Ernst Blom, Västmanlands läns museum.

Tärna, tallen och tiden – 150 år av hållbarhet

Av Anne Nilsson

Från foten av den gamla Tärnatallen, som stått på Salaslätten allt sedan 1800-talets början, sträcker sig grenarna ännu mot himlen. Under dess krona har generationer av människor vuxit – inte bara i kunskap, utan också i liv. På Tärna folkhögskola har hållbarhet haft ett mänskligt ansikte.

↓ Teodor Holmberg och Cecilia Bååth-Holmberg var det första rektorsparet på Tärna folkhögskola. Foto: Tärna folkhögskola.

DET SÄGS ATT SÅ LÄNGE Tärnatallen lever, lever också skolan. I myten finns en kärna av sanning. För i 150 år har Tärna folkhögskola vuxit i takt med sitt värdråd – rotad i folkbildningens jord och ständigt i rörelse mot framtiden.

NÄR DEN UNGE LÄRAREN och Tärnas första rektor Teodor Holmberg anlände till Kumla kyrkby senhösten 1876 var begreppet hållbarhet ännu okänt. Men i hans och hustrun Cecilia Bååth-Holmbergs gärning fanns redan dess väsen: tron på att bildning, samtal och människomöten kunde bygga ett bättre samhälle. Under de första åren lästes modersmål, historia, samhällskunskap och geografi i prästgårdens provisoriska undervisningslokaler. Eleverna – som efterhand kom att kallas för deltagare – fostrades till att ta ansvar, utveckla gemenskap och medborgarskap. Det var den tidens hållbarhet: att stärka människan för livet och samhället den verkade i.

TÄRNAS IDÉ OM LÄRANDE har alltid varit social i sin kärna. Här har deltagare i olika åldrar, livssituationer och språk delat både vardag och drömmar. När internatet sedan tillkom vid sekelskiftet, 1902, uppstod den gemenskap som än idag är skolans hjärta – en vardag utan hierarkier, där alla bidrar och alla får plats.

– Här blir man sedd, betyder något och får en plats i gänget, som en lärare uttrycker det. Det är folkbildning i dess ursprungliga mening: att ge människor mod att påverka sina liv och samtidigt se sin del i något större.

NÄR ARBETSLÖSHET, MIGRATION OCH utbildningsklyftor har skakat samhället har Tärna alltid varit en stabil port mot nya möjligheter. I slutet av 1970-talet startade Invandrarlinjen, på 1990-talet skapades kurser för arbetslösa kvinnor och under 2000-talet utvecklades den studiemotiverande folkhögskolekursen som fortfarande finns kvar – alla med samma syfte: att öppna dörrar. Folkhögskolans frihet från centrala läroplaner har också gjort det möjligt att möta varje människa där den står.

REDAN I SLUTET AV 1800-TALET lärde sig deltagarna att odla, mjölka och hushålla med jordens resurser genom skolans vinterkurser för män och sommarkurser för kvinnor. Idag bedrivs konkret hållbarhetsarbete i folkhögskolans moderna kök, där kockarna lagar maten från grunden, bakar eget bröd och låter säsongen styra menyn. Närproducerade råvaror, ekologiska val och en matsal som är mer ett hem än en institution har blivit en del av Tärnas identitet.

ÄVEN PLATSEN I SIG är en slags mental lärare. Skolan ligger inbäddad i en grön lummig oas på Salaslätten – ett levande bevis på att lugn, natur och mänsklig rytm är resurser att vårda. I parken där deltagare promenerar mellan lektioner, där yogapass hålls på gräset under somrarna och där kvällsljuset silas genom lövverket, uppstår den kanske viktigaste lärdomen av alla: att hållbarhet börjar i det konkreta och att leva varsamt.

↑ Matsalen på Tärna folkhögskola någon gång runt 1900-talets mitt. Idag bedrivs konkret hållbarhetsarbete i folkhögskolans moderna kök, där kockarna lagar maten från grunden, bakar eget bröd och låter säsongen styra menyn. Foto: Ernst Blom, Västmanlands läns museum.

SKOLANS HISTORIA ÄR OCKSÅ en kulturhistoria. Här på Tärna folkhögskola föddes den svenska översättningen av psalmen ”Härlig är jorden”, signerad Cecilia Bååth-Holmberg, och här formades traditioner som än idag förenar generationer av Tärnaiter: sången, Tärnadagen och den återkommande känslan av att höra till.

MEN TÄRNA HAR ÄNDÅ aldrig bara stannat vid traditionen. Under 1900-talets mitt blev skolan centrum för den så kallade Tärnagymnastiken – en rörelse som förenade kropp, hälsa och bildning långt innan begreppet friskvård blev etablerat. På 1990-talet växte sedan en ny kulturell väg fram genom Skrivarlinjen som under 2010-talet övergick till olika filmutbildningar, där ord, rörelse och berättelse fick bära den moderna folkbildningen.

TÄRNAS HÅLLBARHET ÄR INTE bara praktisk utan också existentiell. Att återerövra mening, att finna rytm i vardagen och att bli sedd. Det är en hållning som genomsyrar såväl undervisningen som livet på internatet.

– Vi tror att den lugna miljön hos oss kan påverka människor positivt och att det blir en fin gemenskap när man möter olika slags människor som studerar på olika utbildningar, säger rektor Margareta Wistrand. Hennes ord sammanfattar det Tärna alltid stått för – en plats där lärande handlar lika mycket om personlig utveckling som om formell kunskap.

UNDER PANDEMIÅREN 2020–2022, när samhället stängde, höll Tärna sin verksamhet vid liv med

distansundervisning och digital gemenskap. När dörrarna åter öppnades kom deltagarna tillbaka, stärkta i insikten om hur värdefullt det fysiska mötet är.

IDAG ÄR TÄRNA en av Sveriges äldsta folkhögskolor – och en av de mest framåtblickande. Med utbildningar inom vård, hälsa, stresshantering och IT har skolan återigen anpassat sig till sin tid. Den tioåriga utvecklingsplanen ”Framtidens folkhögskola – Tärna folkhögskola 2030” pekar mot att stärka skolans roll som regionalt kunskapsnav, men också som förebild för hållbar livsstil och mänsklig motståndskraft.

TÄRNATALLEN STÅR KVAR som symbol. Borrkärnor av tallen visar att den grodde år 1816, sextio år före

skolans grundande – ett vittne till det förflutna, men också till framtiden. Dess årsringar bär berättelser om människor som vuxit här, om modet att förändra och om viljan att lära.

NÄR VINDEN SVEPER ÖVER Salaslätten och trädet ännu vajar i kronan, känns det som att Tärnas idé fortfarande frodas. Att hållbarhet – på Tärnas vis – är något mer än överlevnad. Det är ett sätt att leva.

OM FÖRFATTAREN

Anne Nilsson är frilansande skribent, författare och PR-konsult inom hållbarhet och livets goda.

↓ Under 1900-talets mitt blev skolan centrum för den så kallade Tärnagymnastiken – en rörelse som förenade kropp, hälsa och bildning långt innan begreppet friskvård blev etablerat. Foto: Ernst Blom, Västmanlands läns museum.

↓ Så här ser Tärna folkhögskola ut idag, 150 år efter starten. Foto: Eva Strindlund, Tärna folkhögskola.

↓ På Tärna folkhögskola råder en familjär stämning där det fysiska mötet är viktigt. Foto: Emma Vistrand, Studio Mamama.

150-årsjubileum

Söndagen den 1 november 2026 firar Tärna folkhögskola sitt 150-årsjubileum. Alla som har någon koppling till skolan eller är nyfikna på Tärna hälsas varmt välkomna. Håll utkik efter program och mer information på skolans webbplats och sociala medier.

Vill du delta i programmet? Kontakta Cristine Ogemar, cristine.ogemar@regionvastmanland.se

LÄS MER

Engelbertsson, B. 2011. *Genom tid och rum – Kulturvandring på Tärna Folkhögskola*. Edita Västra Aros.

Nilsson, A. 2026. *Tärna folkhögskola 150 år*. Stevali Bokförlag AB. Kalmar. Boken ges ut i november 2026.

Rask, G. 2023. *Holmbergarna*. Uppsats om Tärna Folkhögskolas tillblivelse och rektorsparets liv och leverne under dynamiska åren 1876–1912.

Tärna folkhögskola: www.tarna.fhsk.se

Frälsningsarmén Bistånd

– människor, omtanke
och hållbarhet i fokus

Av Annasara Olofsson

I en lagerlokal i Västerås samlas gåvor från sjukhus, företag och privatpersoner. Bland bidragen finns allt från kläder och matvaror till rullstolar och sjukhussängar. Här sorteras och återbrukas saker som annars hade gått förlorade för att sedan skickas vidare som konkret hjälp till människor i kris, både regionalt och internationellt.

↑ Monika Öberg visar upp lokalt stickade halsdukar. Hon beskriver hur värdefullt det ideella engagemanget är. Varje stickad halsduk blir inte bara en praktisk hjälp, utan också en varm hälsning från någon som velat bidra till medmänsklig omsorg för en person de aldrig mött. Foto: Annasara Olofsson.

FRÄLSNINGARMÉN ÄR BÅDE EN internationell kristen kyrka och en ideell organisation med verksamhet i över 130 länder. De driver kyrkor, sjukhus, skolor, barnhem och universitet. I många utvecklingsländer finns sjukvård och utbildning, men bristen på material är stor. Biståndet fyller därför en viktig funktion. Tillgång till fungerande utrustning och material kan göra stor skillnad för människors levnadsförhållanden.

FRÄLSNINGARMÉN BISTÅND I VÄSTERÅS arbetar med återbruk och skickar hjälpsändningar över hela jorden i ett gediget samarbete med andra aktörer. Biståndsverksamheten drivs av platschefen Susanna Nordberg tillsammans med arbetsledaren Monika Öberg. Här fungerar verksamheten som ett socialt center där människor får en strukturerad vardag, delaktighet och gemenskap, samtidigt som insamlade material och begagnade saker tas tillvara och får nytt värde. På så sätt förenas social utveckling med miljömässig och global hållbarhet.

SVERIGE HÅLLER HÖG STANDARD när det gäller medicinsk utrustning, där det mesta ofta byts ut innan det hunnit bli uttjänt. Det ger en trygghet inom vården, men innebär samtidigt att fullt fungerande utrustning tas ur bruk tidigare än nödvändigt. I många andra länder ser förutsättningarna helt

↑ Kent (t.v.) är lagerarbetare och deltar även vid insamlingar av kläder och medicinska hjälpmedel. Torbjörn (t.h.) är en av Frälsningsarmén Bistånds lastbilschaufförer. Lastbilarna kör mellan olika regioner fem dagar i veckan, för att hämta in och distribuera gåvor. Foto: Annasara Olofsson.

annorlunda ut. Där tas utrustningen tillvara i betydligt större utsträckning, repareras när det behövs och används så länge den fungerar. Det gör att varje sak får en längre livslängd och att fler människor kan få den hjälp de behöver.

GENOM AVTAL MED REGIONER och kommuner kan medicinsk utrustning hämtas och kontrolleras innan den skickas vidare där behovet är som störst.

– Det som är obrukbart demonteras eller skrotas, och vi har en medicintekniker som arbetar ideellt och säkerställer att allt fungerar innan det når mottagarna, berättar Monika. Personalen arbetar med metall-sortering och material som inte kan återanvändas tas tillvara på andra sätt.

↑ På lagret förvaras sjukvårdsutrustning och hjälpmedel som snart ska skickas i hjälpsändningar till utlandet, bland annat sjukhussängar, rullatorer och rullstolar. Under 2025 har hjälpsändningar gått till bland annat Ukraina, Etiopien, Sri Lanka, Libanon, Irak och Somalia. Foto: Annasara Olofsson.

↑ Genom att demontera en trasig elektrisk stol ser Kent till att metallerna tas tillvara och återvinns. Foto: Annasara Olofsson.

HJÄLPSÄNDNINGARNA SKICKAS till bland annat Europa, Afrika och olika delar av Asien. De samarbetar helst med etablerade hjälporganisationer, särskilt i länder där korrupktion är ett problem. För att säkerställa att hjälpen verkligen når fram bygger verksamheten på långvariga och trygga samarbeten.

– Vi får foton, filmer och rapporter från mottagarna. När vi levererade två ambulanser till Ukraina såg vi direkt att de togs i bruk, och allt följs noggrant upp. Det handlar om att skapa förtroende och att veta att hjälpen når dem som verkligen behöver den, berättar Susanna. Samarbeten med organisationer, som till exempel Brännskadefonden och Försvaret, gör att biståndet kan nå ännu fler människor.

EN VIKTIG DEL AV bistandsarbetet är de startpaket som skickas till nyfödda och deras familjer i utsatta områden ute i världen. Paketet innehåller bland annat blöjor, filtar, strumpor, tvål och andra nödvändigheter som många saknar tillgång till. Innehållet sveps in i praktiska filtar, omsorgsfullt stickade av volontärer med garn som Frälsningsarmén Bistånd tillhandahåller vid behov.

↑ Två ambulanser donerades av Region Västmanland och Region Sörmland i mars 2024. De kördes till Ukraina av bistandsverksamhetens grundare Arne Nordberg (t.v.) och Stefan Lindblad (t.h.). Även permobiler och sjukhussängar har överlämnats. Foto: Frälsningsarmén Bistånd.

→ Monika Öberg (t.v.) och Susanna Nordberg (t.h.) visar upp ett startpaket för nyfödda. Volontärer har stickat filtarna och paketet innehåller rena kläder, tvättlappar och tvål. Det är saker som kan göra stor skillnad för familjer som lever under knappa förhållanden. Foto: Annasara Olofsson.

PÅ NATIONELL NIVÅ FINNS Myrorna, Frälsningsarméns kedja av second hand-butiker, där återbruk kombineras med social nytta. Butikerna tar emot gåvor av kläder, möbler och hushållsartiklar, som sorterar och säljs vidare. Överskottet går tillbaka till Frälsningsarméns sociala arbete, exempelvis stöd till utsatta familjer, personer i hemlöshet och bistandsverksamhet både i Sverige och internationellt. Myrorna fungerar också som en arbetsplats för personer som står långt ifrån arbetsmarknaden, vilket skapar både social inkludering och praktisk erfarenhet.

DET SOCIALA ARBETET ÄR hjärtat i bistandsverksamheten. Här möts personer med olika bakgrund och livssituationer, och verksamheten erbjuder stöd genom individuellt anpassade insatser i samverkan med Arbetsförmedlingen. Monika beskriver hur meningsfullt det är att följa människor som växer, utvecklas och hittar nya vägar framåt.

– Många behöver struktur och en förståelse för varför de gör något, förklarar hon. Hos oss får människor möjlighet till delaktighet, lärande och

gemenskap. Resultatet mäts inte i antal uppgifter som utförs, utan i att en person klarar att komma hit dag efter dag.

TOTALT ARBETAR I DAG omkring tio till femton personer inom Frälsningsarmén Bistånd i Västerås, och möjligheten att ta emot fler är begränsad. Tidigare kunde verksamheten ta emot betydligt fler, men förändrade regleringar och minskade resurser har påverkat kapaciteten. Den ekonomiska situationen är också utmanande, med ökande kostnader och bortfall av viktiga intäkter.

– Trots osäkerheten är vi engagerade och ser värdet i vårt arbete. Vi gör skillnad, även om det ibland känns som en droppe i havet, säger Monika.

INITIATIVET DRIVS OFTA AV ett starkt personligt engagemang. Susanna berättar att arbetet handlar mer om ett kall än om yrkesval eller ekonomisk vinning. Tidigare arbetade hon inom näringslivet och trivdes bra, men kände inte att arbetet var tillräckligt meningsfullt. Det sociala stödet är också en central del av Frälsningsarméns värdegrund, där varje individ ses som betydelsefull och värd att investera i.

– Vi ser ett oändligt värde i människor, både här och över hela världen, menar Susanna. Det är denna syn på människor som präglar arbetet och som gör utvecklingen hos deltagarna till en av verksamhetens viktigaste framgångar. Målet och viljan är att se alla kunna stå på egna ben, var du än är. Världen behöver alltid stöttande nätverk byggda på omtanke och hållbarhet, och att förena dessa aspekter skapar verklig harmoni.

ATT SKAPA EN HÅLLBAR ARBETSPLATS, erbjuda socialt stöd och bidra till en mer resurseffektiv värld är centralt för dem.

– Vi hoppas kunna utöka med fler volontärer, fler arbetsledare och bättre förutsättningar framöver, avslutar Susanna. Genom att kombinera socialt stöd, återbruk och omtanke skapar Frälsningsarmén Bistånd en verksamhet som gör skillnad både lokalt, globalt och för varje individ som berörs.

↑ En hjälpsändning har anlänt till ett sjukhus i Colombo, Sri Lanka. Transporten tog tre månader och frakten sponsrades av den internationella kristna organisationen Serve Now. Foto: Frälsningsarmén Bistånd.

OM FÖRFATTAREN

Annasara Olofsson är arkivassistent vid Västmanlands läns museum.

↑ Ricardo Mejia arbetar vid bormaskinen. Foto: Liselott Andersson.

↑ Peter Oom, Karin Assarsson Oom och Claes Hultberg är alla återbruksslöjdare vid Tomasslöjden. Foto: Liselott Andersson.

↑ Anders Hådel, här vid en svarv, är gruppleddare för Tomasslöjden. Foto: Liselott Andersson.

Hemslöjd – återbruk och social hållbarhet

Av Liselott Andersson

Återbruk och hållbarhet har alltid varit två av hemslöjdens naturliga byggstenar. I samtliga hemslöjdsföreningar i Västmanlands län finns exempel på skickliga återbruksslöjdare som tar tillvara, förädlar och tillverkar slöjdföremål av återbrukat material. Några medlemmar från hemslöjden slöjdar även regelbundet på Tomasslöjden i Västerås.

TOMASSLÖJDEN STARTADE FÖR MER än 40 år sedan som en del av den diakonala verksamheten i Svenska kyrkan. Numera är den en ideell förening som hyr sina lokaler i Tomaskyrkans källare. Lokalen är välutrustad med verktyg, maskiner och slöjdbänkar och här slöjdas det året om. Föreningen består av drygt 70 kvinnor och män fördelade på 13 slöjdpass i veckan.

DET ÄR INTE ENBART TRÄ som bearbetas här. Medlemmarna vittnar om hur slöjden blivit ett stöd i livets olika skeden. Livserfarenheter delas, vänskap och gemenskap växer sig starka.

– För mig betyder Tomasslöjden massor! Jag går hit två pass i veckan, det fungerar som en jättebra rehabilitering efter en tids sjukdom.

– Vi fikar alltid tillsammans, och här delar vi saker högt och lågt i livet. Vi blir goda vänner och gläds och sörjer med varandra.

– Vi lär oss mycket av varandra och det är både roligt att inspirera och få inspiration.

TOMASSLÖJDARNA ANVÄNDER SIG huvudsakligen av återbrukat material för sitt slöjdande. En medlem berättar att de bytt ut hissen i huset där han bor, varpå det blev en massa förpackningsmaterial i trä över som byggfirman glatt skänkte till honom. Det har nu blivit till boklådor och pennställ till barnbarnet.

– Sängben är ofta i bra trä och går att svarva i, kasserade trallplattor av akacia, rivet innertak – det finns spillvirke överallt! Om du börjar titta dig omkring så finns det mycket material att ta vara på.

EN ANNAN MEDLEM svarvar en skål av en bit trä som legat oanvänd och börjat ruttna. Fantastiskt vackra mönster träder fram under processen.

FÖR ATT VERKSAMHETEN SKA fungera måste maskinerna hanteras på rätt sätt. Anders Hådel är gruppleddare på Tomasslöjden och en av flera som sköter om och ser till att maskinerna fungerar. Han delar också med sig av sin kunskap till nya slöjdare.

TOMASSLÖJDEN ÄR ETT LEVANDE exempel på hur hållbarhet kan vara både ekologisk och social. Här bevaras och sprids kunskap, här återvinns resurser och här byggs relationer – med hemslöjden som gemensam nämnare.

OM FÖRFATTAREN

Liselott Andersson är hemslöjdskonsulent vid Västmanlands läns hemslöjdsförbund.

Reparera mera!

Av Stefan Aurusell

Ofta handlar hållbarhetsfrågor om saker som samvetet tycker att man borde göra men som inte alltid är så roliga att utföra. Det finns dock aktiviteter som kombinerar nytta med nöje och där omvärlden kommit längre än vi i Sverige. Här kommer ett par exempel.

REPAIR CAFÉ ÄR PRECIS som namnet antyder en form av kafé dit man går för att laga saker tillsammans med andra. Fenomenet uppstod i Holland cirka år 2010 och idag finns det närmare 4 000 registrerade Repair Cafés, som återfinns via en "nördkarta" på sidan: repaircafe.org/en/visit

ETT REPAIR CAFÉ fungerar på så sätt att man väljer vilken typ av föremålskategori som ska repareras. Det kan vara allt från kläder och möbler till elektriska apparater. När föremålskategorin är bestämd är det dags att hitta kunniga på området som kan tänka sig att vara instruktörer. Efter det behöver nödvändiga verktyg skaffas fram liksom en lämplig lokal. Det gäller att lokalen fungerar för både reparation och fika, vilket utesluter många "riktiga" kaféer. I stället kan aktiviteten passa utmärkt på en bygdegård eller en hembygdegård.

I SVERIGE HAR REPAIR CAFÉ inte slagit igenom ännu som fenomen. Det finns dock ett som drivs av Föreningen Makers of Västerås. De bildades år 2020 och återfinns på Humlegatan 27 i Västerås. Se deras hemsida för öppettider och aktiviteter: makersvasteras.se

REPAIR DAY ÄR ETT FENOMEN som startade år 2017, troligtvis i England. Det liknar Repair Café på det sättet att man ska reparera tillsammans. Repair Day inträffar den tredje lördagen i oktober och är alltså en årlig endagsföreteelse. I Sverige har vi "Kanelbullens dag" den 4 oktober och kanske skulle man kunna kombinera dessa dagar och locka med kanelbullar på Repair Day 2026?

FIXFEST ÄR NÅGOT MER SVÅRBESKRIVET och kallas för en "Repair Community". Ett antal organisationer från olika länder bestämmer sig för att ha en "fest" där det fixas med saker. Deltagarna brukar bestå av reparatörer, aktivister, beslutsfattare, tänkare, utbildare och företag från hela världen. Via hemsidor (sök på Fixfest) går det att hitta de olika evenen.

ETT PROBLEM FÖR HEMMAFIXARE är det som kallas för "Right to repair" (rätt till reparation). Många länder har otydliga regler för om man bör kunna laga en produkt. Vissa leverantörer undanhåller ritningar och instruktioner så att det blir svårt att reparera. Laddbara produkter kräver procedurer som gör dem svåra att starta efter ett batteribyte. EU har kommit långt i frågan, men mycket kvarstår. Idag finns det listor över vilka produkter som ska kunna gå att laga i rimlig utsträckning och från vilket datum. Jag själv är ägare av en elektrisk tandborste som jag får byta batterier i från och med den 18 februari 2027. Tandborsten är då sex år gammal. Det blir en liten "fixfest" här hemma, där jag hoppas kunna byta till två laddbara batterier á 20 kr/styck.

ÄR EXEMPLEN OVAN något som kan få en bredare spridning i Västmanland? Jag tror absolut det! I tider som dessa behöver vi träffas och göra vettiga saker. Hemslöjden har redan börjat. Det vi behöver nu är ett svenskt namn på fenomenet. Kafferep och repmöte är redan tagna, men hur är det med repkaffe eller fikarep?

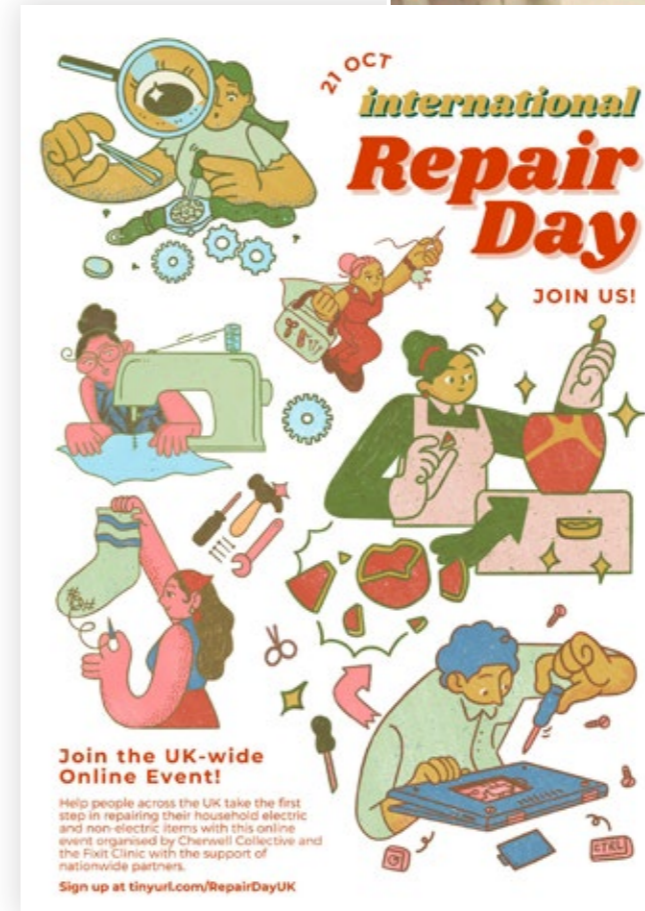
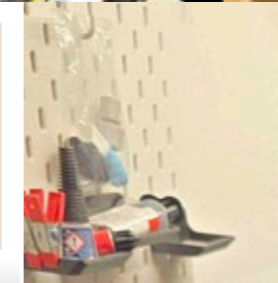

OM FÖRFATTAREN

Stefan Aurusell är ledamot i styrelsen för Västmanlands Hembygdsförbund och Formminnesförening och Makers of Sweden.

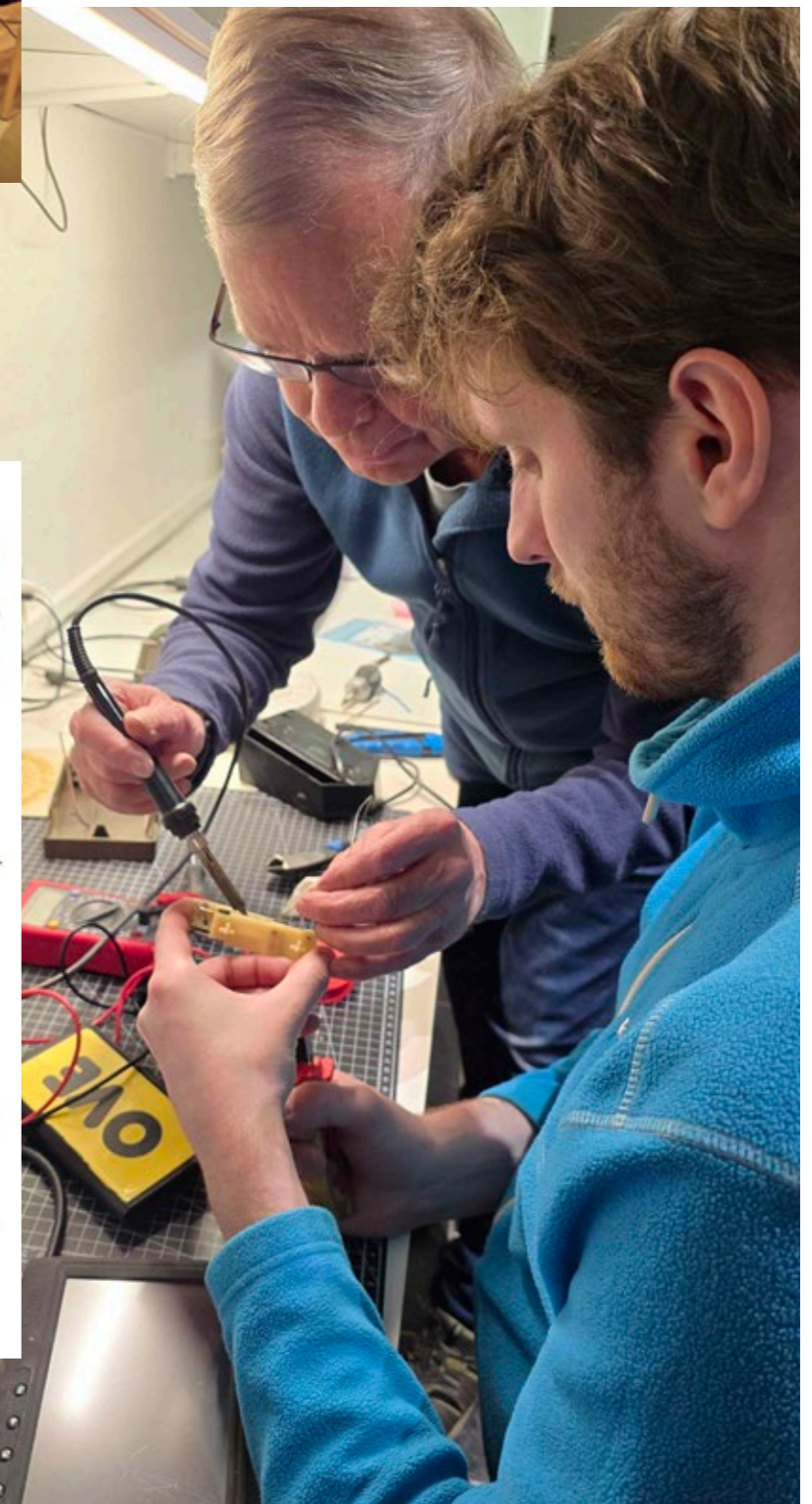

↑ Under 2025 arrangerade Repair Café Malmö aktiviteter tillsammans med Malmö Stadsbibliotek. Foto: Ulf Winberg, Repair Café Malmö.

↑ Affisch för Repair Day i England. Foto: tinyurl.com/RepairDayUK

↓ Utbyte av potentiometer vid reparation av en symaskin under Repair Café på Makers of Västerås. Foto: Ann-Sofie Granzell.

↓ Möbelgruppen som köptes av Gustav Edvin Andersson används fortfarande och kommer fortsätta att användas och älskas i många år till. Foto: Ann Österberg.

Grythyttan stålmöbler

– gunget med obegränsad hållbarhet

I en tid när slit-och-släng blivit norm finns det vissa föremål som visar hur äkta hållbarhet ser ut. En stol från 1930-talets Grythyttan berättar en historia om hantverk, kvalitet och generationsöverskridande glädje. Den påminner oss om att återbruk inte bara är ett val för miljön. Det är också ett sätt att låta minnen och känslor leva vidare.

Av Ann Österberg

I BÖRJAN AV 1960-TALET tillbringade jag, mina föräldrar och syskon ett par somrar i min farbrors sommarhus i Vitemölla. I trädgården fanns gamla och slitna utemöbler som bestod av ett udda hopplock av stolar och bord. En stol var allas favorit och den som kom först till kaffestunderna kunde få sitta i den stolen. Stor och tung var den, men den hade ett inbyggt gung som vi alla älskade.

TRETTIO ÅR SENARE köpte jag och min man ett hus i Surahammar. Då säljarna var äldre och skulle flytta in i en lägenhet lämnade de alla trädgårdsredskap och trädgårdsmöbler till oss. Där fanns en sittgrupp med ett bord och, till min stora glädje, två fåtöljer som hade samma härliga gung som jag kom ihåg från barndomens somrar. Trävirket i bord och stolar var inte i bästa skick och stommarna behövde målas, men det var relativt lätt att ordna. Möbelgruppen var tillverkad i Grythyttan och var av en modell som tillverkades mellan åren 1936 och 1942.

HUSET I SURAHAMMAR var byggt 1939, så möblerna hade säkert köpts in när huset var nytt. Säljarna berättade för oss att personen som låtit bygga huset, svarvaren Gustav Edvin Andersson, hade varit mycket nog med att allt skulle vara gjort på allra bästa

sätt, och gärna lite bättre än alla andra. Då ville de nog inte ta några genvägar ens med utemöblerna. Gustav Edvin var lite av en kändis i Surahammar. Han hade haft ett kommunalt uppdrag som ledamot i kommunalnämnden mellan åren 1932 och 1935. Som svarvare vid Surahammars bruk hade han utan tvekan kunskap om hållfasthet och livslängd på det fjäderstål som användes till stommen i stolar och bord.

SENARE KOM VI ATT köpa fler Grythytttemöbler och lärde oss att nya trädelar går att beställa från tillverkaren i Grythyttan, bara man vet vilken modell det är som ska renoveras. Grythytttemöbler har aldrig varit billiga, men med den förväntade livslängden blir årskostnaden ändå försumlig. Redan vid lanseringen 1930 stod det i annonserna att stolen hade obegränsad hållbarhet. 1930 kostade en fåtölj 29 kronor, vilket motsvarar närmare 1 100 kronor i dagens penningvärde. Idag får man ge omkring 1 500 kronor för en stol, inte i bästa skick men från samma tid.

ÅTERBRUK NÄR DET ÄR SOM BÄST. Jag njuter fortfarande av gunget i de trädgårdsstolar som Gustav Edvin Andersson köpte nya på 1930-talet och jag är övertygad om att mina barnbarn kommer att njuta av stolarna långt efter det att jag är borta.

↑ Otto Persson och hans hustru njuter av en vilostund i sina Grythytttemöbler. Bilden är från 1954 och fotograferad i Asker, Närke. Foto: Erik L. Johansson, Västergötlands museum.

OM FÖRFATTAREN
Ann Österberg är släkt- och hembygdsforskare, verksam i Grillby.

LÄS MER
Pettersson, B. E. 2024. *Det magiska gunget – Trädgårdsmöbler från Grythyttan*. Grythyttan Stålmöbler AB.

Grythyttan stålmöbler

År 1930 fick Skifferverket i Grythyttan en förfrågan från en restaurang om att leverera skifferskivor till bord och bänkar. Skifferverket ville gärna leverera färdiga trädgårdsmöbler med underreden i smide och kontaktade grannen, K G Lindqvists smidesfabrik och ett samarbete inleddes. På smidesfabriken fanns formgivaren Artur Lindqvist som senare samma år ritade en trädgårdsstol till Stockholmsutställningen. Den försågs med ett stativ i fjäderstål på vilket det monterades träribbor till sits och rygg. Stolen utvecklades till en fåtölj och sedan följde en kontinuerlig utveckling av både produktionsmetoder och nya modeller.

Konstnärliga gestaltningar i det offentliga rummet är ofta plats specifika. Med det menas att de skapats för en särskild plats, med syfte att harmonisera med helhetsgestaltningen och förstärka platsens kvaliteter. Men vad händer med ett platsspecifikt konstverk när en plats byggs om och förutsättningarna förändras?

Av Frej Berglind Drake

Trappträckets nya liv

↑ Detalj från Öhrströms trappträcke. Foto: Västerås konstmuseum.

SKULPTÖREN EDVIN ÖHRSTRÖM (1906–1994) var en betydande svensk konstnär, känd för offentliga konstverk som glasväggen i kommunfullmäktigefoajén i Västerås stadshus (Ljuset, 1959) och glasobelisken på Sergels torg i Stockholm (Kristall, vertikal accent i glas och stål, 1967).

PÅ 1950-TALET FICK ÖHRSTRÖM i uppdrag att utforma ett trappträcke till Persboskolan i Skultuna. Vid dess tillkomst betraktades trappträcket av konstnären själv som ett av hans mest förnämsta verk. Tillverkad i gjuten mässing – en vacker kontrast till trappstegen i vit ekebergsmarmor – är det ett tidstypiskt exempel på hur modernistisk konst av hög kvalitet beställdes till viktiga samhällsbyggnader som exempelvis skolor.

ÖHRSTRÖMS TRAPPTRÄCKE ÄR UNIKT och av högt kultur- och konsthistoriskt värde. Tematiskt handlar konstverket om grundläggandet av Skultuna Messingsbruk, vilket gestaltas av de hårt arbetande figurer som sliter och klättrar längs med räcket. Konstverket var en gåva från Svenska Metallverken och har på så vis en stark koppling till Skultuna.

MED TIDEN BLEV LOKALERNA i Persboskolan inte längre ändamålsenliga eller möjliga att underhålla och det beslutades att byggnaden skulle rivas. Skolundervisningen, liksom Skultunas bibliotek, har flyttat in i den nya Drömfabriken – en byggnad där skola, fritidsgård och bibliotek samlas under samma tak. Men vad händer då med konstverket?

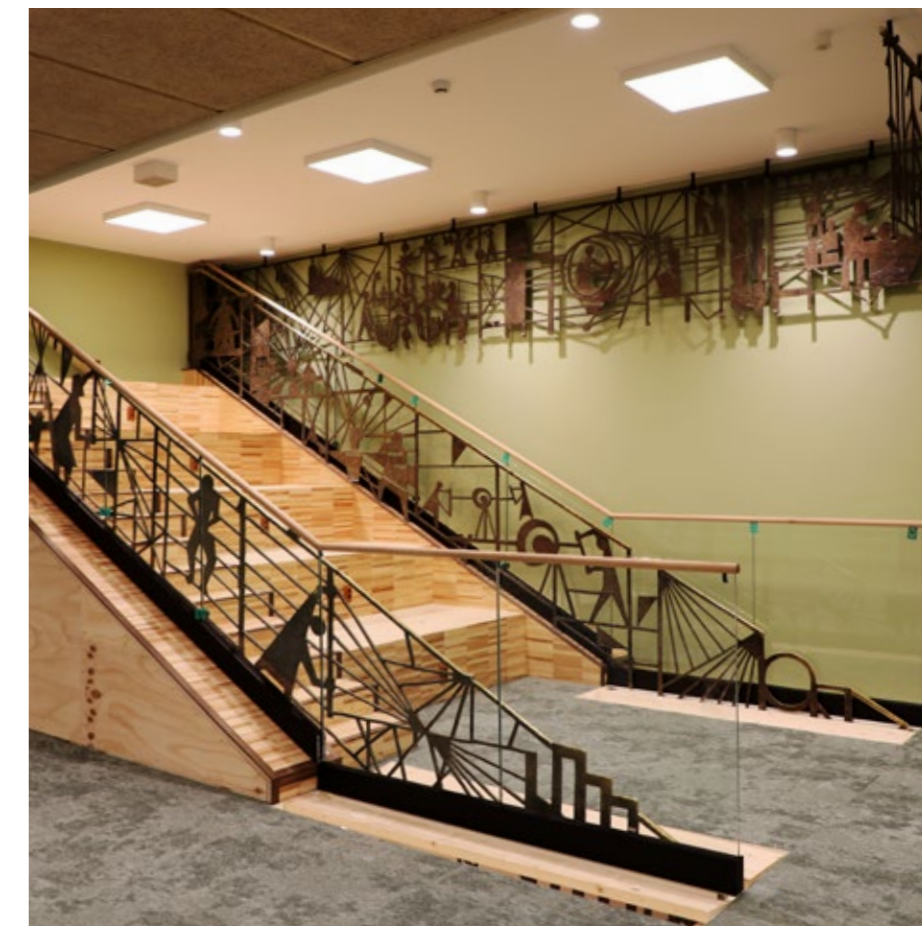
← Trappträckets ursprungliga placering i Persboskolans centralbyggnad, där det funnits sedan 1957. Foto: Västerås konstmuseum.

↓ Trappträckets nya placering i biblioteket, under pågående arbete med installation i november 2025. På grund av den låga takhöjden kommer trappträcket att fortsätta ner under golvnivå, men kunna betraktas genom skivor av glas, som ännu inte installerats vid fototillfället. Foto: Västerås konstmuseum.

TRAPPTRÄCKET UPPFYLLDE INTE de nya tillgänglighetskrav på mått och handledare som regleras av plan- och bygglagen. Dessutom överensstämde inte trappträckets längd med den nya byggnadens takhöjd. Det stod klart att Öhrströms konstverk inte kunde placeras i Drömfabriken som ett trappträcke med funktion. Men när en dörr stängs öppnas ibland en annan. Efter ett lyckat samarbete med byggprojektledare och arkitekter har konstverket nu flyttats till det nya biblioteket i Skultuna. Där är det placerat vid en gradäng där besökare kan slå sig ned.

OM ETT OFFENTLIGT KONSTVERK ska byta plats och få ett nytt sammanhang är det viktigt att ta hänsyn till den konstnärliga intentionen och respektera konstnärens upphovsrätt. Konstnären ska vidtalas och godkänna de förändringar som föreslås. Men om konstnären inte längre lever, vem avgör då vad som tillåts hända med konstverket?

DEN KONSTNÄRLIGA UPPHOVSRÄTTEN går i arv och om det finns barn eller barnbarn att rådfråga ska detta ske. Så var fallet med trappträcket på Persboskolan. Edvin Öhrströms äldste son kontaktades och godkände trappträckets nya placering i Drömfabriken. Trappträcket är nu en konstnärlig gestaltning utan annan funktion än att vara just konst, och kan fortsätta att betraktas och uppskattas av kommande generationer. Kanske kommer det även att vidröras av åldrade händer som ännu minns den taktila känslan av att rusa nedför trappan mot skolgårdens lek.

OM FÖRFATTAREN

Frej Berglind Drake är intendent för offentlig konst vid Västerås konstmuseum.

↑ Två av Elsa Backlund Celsing's mest omtyckta målningar är *På skidor* och *På spark*. Målningarna, som saknade prydnadsramar, konserverades och fick nyttillverkade, tidstypiska ramar till utställningen på Västerås konstmuseum år 2022. Foto: Västerås konstmuseum.

Från äldre målningar till samtida verk — en målerikonservator berättar

Konstnären Elsa Backlund Celsing är känd och uppskattad av många västeråsare. Våren 2022 visade Västerås konstmuseum en utställning med fokus på Elsa Backlund Celsing. Inför utställningen krävdes insatser av konservator Christina Runeson, som i artikeln berättar om sitt arbete med konstverken men också om utmaningen med modern konst.

Av Christina Runeson

TVÅ AV ELSA BACKLUND CELSINGS mest kända och omtyckta målningar är *På skidor*, målad 1904 och *På spark*, målad 1906. En bror och en syster till Elsa stod modell för målningarna som hade en självklar plats i utställningen om Elsa Backlund Celsing på Västerås konstmuseum våren 2022. Med på utställningen var också målningen *De övergivna* från 1916.

ELSA BACKLUND CELSINGS MÅLNINGAR är genomgående i gott skick. Det visar på en gedigen hantverkskicklighet utöver det konstnärliga kunnandet. Målningar som är över hundra år gamla kan behöva rengöras, vilket gällde för de tre nämnda målningarna. Samtliga konserverades och rengjordes inför utställningen. De försågs också med nya tidstypiska ramar. Något som i framtiden kommer att kräva en större åtgärd är att spännramarna på de stora målningarna behöver ersättas av kilramar med ett kors för att öka stabiliteten och på så sätt skydda måleriet.

ELSA BACKLUND CELSING föddes i en svensk familj i Pulkova, Ryssland år 1880 och växte upp under privilegierade förhållanden. Det gjorde det möjligt för henne att som kvinna studera konst och hon påbörjade sina studier i St Petersburg för bland andra Ilja Repin. Mellan sommaren 1901 och sommaren 1903 studerade hon för Anders Zorn i Mora och fortsatte därefter sina studier för Eugène Carrière i Paris.

ÅR 1912 GIFTE SIG ELSA med Ulrik Celsing. De flyttade till Medelpad och senare till Västerås. Elsas far avled i

St Petersburg strax innan den ryska revolutionen bröt ut 1917 och Elsas mor och syskon fick brådstörtat fly från St Petersburg tillbaka till Sverige. En del av Elsas målningar togs i beslag av bolsjevikerna och deras öde är relativt okänt. Den största kända samlingen av Elsa Backlund Celsing finns i Västerås konstmuseums samling, i dagsläget närmare 60 konstverk.

MER SENTIDA KONSTVERK kan erbjuda större utmaningar för en konservator. Kristina Müntzings triptyk *Puls* från 2019 är ett exempel. Materialet utgörs av strimlat och flätat fotocollage printat på PVC väv, polyband i olika kulörer samt mörkblått sidenband. Rimligen är livslängden kortare än 100 år. Ett konstverks kondition påverkas av hur det förvaras, temperatur och luftfuktighet samt ljusförhållanden. Det ska inte stå inplastat. Kristina Müntzings verk förvaras rullade på papprop inpackade i bomullstyg.

SEDAN DET NYA KONSTMUSEETS tillkomst på Karlsgatan 2 är förvaringen av samlingen helt tillfredsställande. Ett kontinuerligt underhåll och tillsyn är viktigt för att bevara en konstsamling. Det oroliga världsläget har väckt behovet av en beredskapsplan för vilka konstverk som ska prioriteras vid en evakuering. En sådan beredskapsplan är under utformning.

OM FÖRFATTAREN

Christina Runeson är målerikonservator vid Västerås konstmuseum.

↑ Kristina Müntzings triptyk *Puls* från 2019 är tillverkad av moderna material och svårare att bevara. Foto: Västerås konstmuseum.

↓ När en målning konserveras rengörs ytan grundligt och med största försiktighet. Foto: Västerås konstmuseum.

Hållbara besöksmål med kulturarvet i centrum

På Västmanland Turism arbetar vi för att utveckla en besöksnäring som är hållbar – ekonomiskt, miljömässigt och socialt. I denna artikel vill vi särskilt lyfta den sociala dimensionen, där kulturarvet spelar en nyckelroll.

Av Henrik Wester

KULTURARVSTURISM HANDLAR FÖR OSS om att skapa meningsfulla upplevelser som stärker människors identitet, stolthet och gemenskap. Genom att lyfta fram historiska platser, museer, traditionella tekniker och lokala berättelser bidrar vi till att bevara och levandegöra kulturarvet – samtidigt som vi skapar attraktiva besöksmål. Vi ser att kulturarvsturism ger utrymme för kulturbeskrivande och inkomstmöjligheter för lokala aktörer. Den stärker den lokala ekonomin och skapar arbetstillfällen, inte minst på landsbygden. När besökare deltar i kulturella evenemang, festivaler eller vardagsfirande, uppstår möten som bygger broar mellan människor och generationer.

VÅRT ENGAGEMANG I nätverket Smarta Sätt är ett konkret exempel på hur vi främjar hållbar utveckling. Här samlas aktörer från hela länet för att dela erfarenheter och inspirera varandra. Genom att lyfta fram framgångsberättelser – som Svedvi Berg Hembygdsförening, Himmelsberga Hembakt och Arbogateatern – visar vi hur kulturarvet kan vara en drivkraft för hållbar turismutveckling.

– Tack vare vårt deltagande i Smarta Sätt ser vi nu vår verksamhet med nya ögon, vilket sporrar oss i arbetet med att utveckla Kanalmuseet Skantzen för att locka nya besöksgrupper, säger Annika Eriksson, verksamhetsledare i Svedvi Berg Hembygdsförening.

– För oss handlar hållbarhet om att ta vara på det lokala – både i råvaror och i relationer. Genom Smarta Sätt har vi fått möjlighet att synliggöra vårt arbete och

↑ Kanalmuseet Skantzen kan stoltsera med flera olika typer av byggnader på sitt museiområde. Alldeles intill ligger Skantzsjön och en camping med badanläggning. En gammal bro leder över en mindre kanal som tar besökaren in på museiområdet. Foto: Jonas Bilberg, Region Västmanland.

inspirera fler att välja hembakat med hjärta och historia, säger Elina Blomgren, ägare av Himmelsberga Hembakt.

– Smarta Sätt har hjälpt oss att synliggöra vår roll som kulturbärare i Västmanland. Genom rådgivning och nätverkande har vi kunnat utveckla vår verksamhet och nå ut till nya målgrupper”, säger Emelie Hertzman, konstnärlig ledare på Arbogateatern.

TRENDER INOM KULTUR- OCH kulturarvsturism pekar på att resenärer söker autentiska, minnesvärda och hållbara upplevelser. Vardagsfirande och lokala nöjen blir allt viktigare. Kulturens roll som källa till

hälsa och inspiration växer. Sveriges rika kultur och progressiva livsstil gör att vi har goda förutsättningar att möta dessa behov.

VI PÅ VÄSTMANLAND TURISM vill bygga en kultur där alla är goda förebilder för varandra. Genom samverkan, kunskapsdelning och gemensamma initiativ skapar vi en besöksnäring som är hållbar – på riktigt.

OM FÖRFATTAREN

Henrik Wester är turismchef vid Västmanland Turism.

↑ Arboga grundades för mer än 700 år sedan och var länge en av rikets viktigaste städer. Stadskärnan har delvis kvar sin medeltida bebyggelse och Västerlånggatan är en av Sveriges äldsta gator. Det viktiga kulturarvet har Arbogateatern tagit till sig i både kostym och föreställningar. Här poserar de längs med Arbogaån. Foto: Pernilla Däverstam.

Vill du vara med och utveckla hållbara besöksmål i Västmanland?

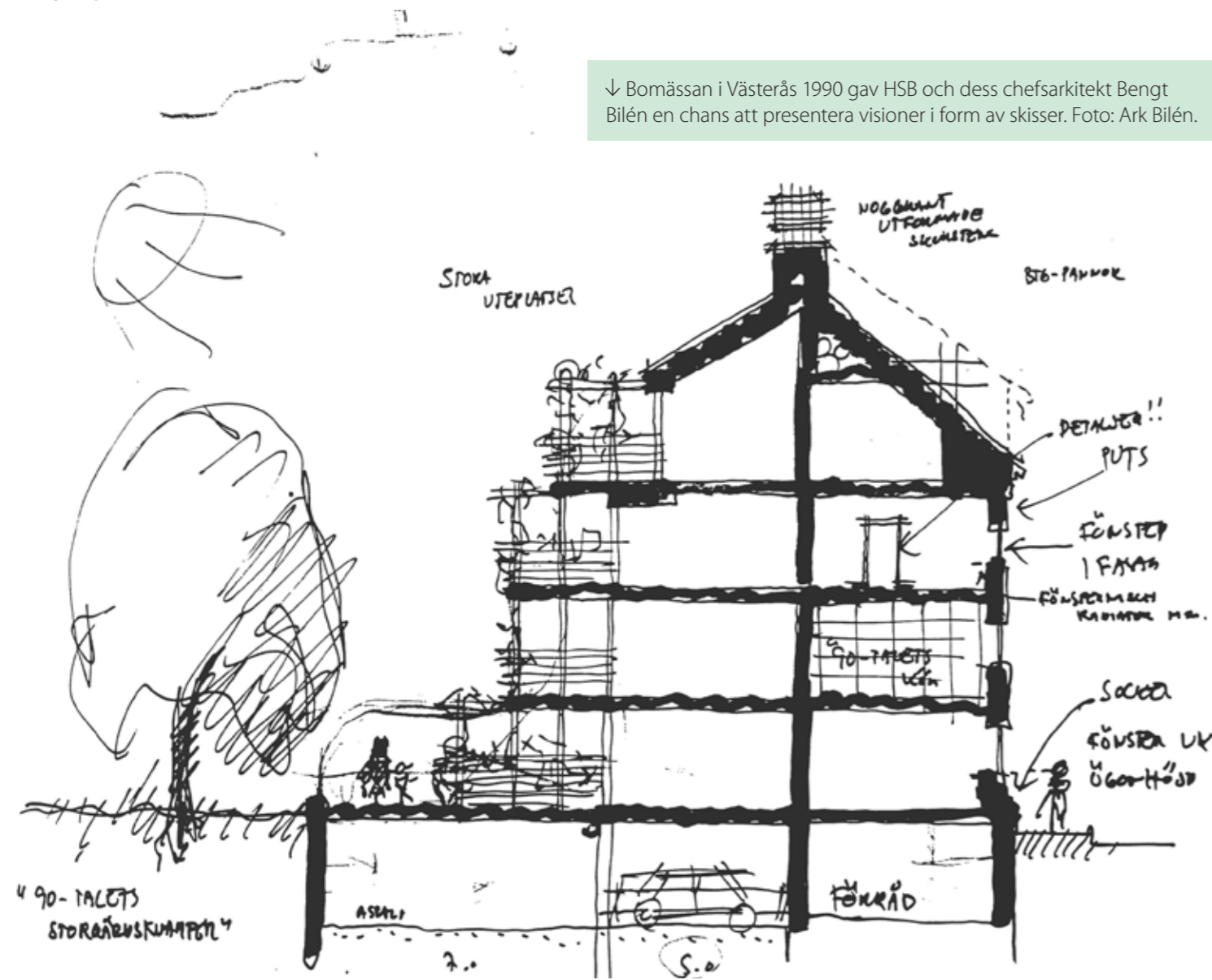
Anmäl dig till

Smarta Sätt och få:

- Ökad synlighet i våra digitala kanaler, framför allt Facebook och nyhetsbrev.
- Tillgång till rådgivning och andra erbjudanden via Västmanland Turism.
- Direktkommunikation och kontakt med övriga turismverksamheter i länet via en sluten Facebook-grupp.

Se alla erbjudanden här: regionvastmanland.se/vastmanland-turism/Smarta-Satt/anmal-till-smarta-satt/

↓ Bomässan i Västerås 1990 gav HSB och dess chefsarkitekt Bengt Bilén en chans att presentera visioner i form av skisser. Foto: Ark Bilén.

Tusenskönan – ett hållbart bostadsområde i Västerås

Av Eric Båve

En porlande bäck i en grönskande trädgård. Barn som leker mellan ett körsbärsträd och en damm med guldfiskar. Tusenskönan är namnet på en för tiden ovanligt framåtsyftande bostadsrättsförening i kvarteret Hubert på Koppbergsvägen i Västerås. Bostadskomplexet, som stod klart år 1990, rymmer 70 lägenheter och en samlingslokal samt diverse förråd, återvinningsrum och ett stort underjordiskt garage.

↓ Återbruk av böcker är det senaste steget i utvecklingen av Tusenskönan. Foto: Eric Båve.

BOSTÄDERNA BYGGDES MED HÅLLBARHET och tidens ekologiska grundsyn i fokus. Det skapades bland annat genom bioteknisk utveckling av vattenhantering. Med hjälp av transparenta ytor på innergården underlättas tillvaratagande av vatten från regn eller smältande snö. En bäck och en damm tar hand om regnvatten. Stuprör leder vattnet till rännor som mynnar ut i bäcken och bidrar på så sätt till ett kretslopp. En pumpstation för både bevattning och en vacker fontän i dammen på innergården bidrar till en visuell upplevelse för de boende och besökare. Gården berikas av växter såsom perenner, lökväxter, katsura och ullunggrön.

DENNA SKAPELSE ÄR RESULTATET av yrkesverksamma i Västerås kommun, Vafab Miljö, byggföretaget Skanska, SLU med flera. Ledning, projektering och framtagande av ritningar utfördes av HSB:s chefsarkitekt Bengt Bilén. Inflyttningen började 1990 och var klar 1992. Av de boende i de 70 lägenheterna bor fyra fortfarande kvar. Övriga har flyttat ut och nya har kommit in.

VILKA FÖRÄNDRINGAR HAR ÄGT RUM rörande hållbarhet och återbruk? Grus har ersatts av plattor på en stor del av ytan mellan huset och gräsmattan. Inte minst för att underlätta snöröjningen. Den lokala komposteringen av organiskt avfall har upphört då avfallskvarnen behövde repareras så ofta och efterbehandlingsytan för komposteringen var för liten och försvårade hanteringen. Idag hanteras komposteringen av Vafab Miljö. Växthuset avvecklades 2019 och har ersatts av ett låsbart lusthus som bokas allt oftare.

↓ Marktäckande växter och en damm tar tillvara regnvatten på innergården. Foto: Eric Båve.

BENGT BILÉN FÖRKLARAR att hörnet av ett hus fick bli samlingslokal även om den inte rymde alla på en gång, men väl så många som brukar komma på ett årsmöte.

BILLY NILSSON, boende i Tusenskönan, berättar något väldigt personligt:

– Jag hade förväntat mig mer av det gemensamma. I stället är det väldigt likt alla andra bostadsrättsföreningar där man förväntar sig en styrelse som gör det mesta. Det kallar jag ”nån annan”- ismen.

TUSENSKÖNAN EXEMPLIFIERAR ett tidigt bevis på möjligheterna att bryta de linjära flödena av resurser i vårt samhälle. Tyvärr har denna lösning ännu inte tillräckligt många efterföljare i vårt land för att få gemensam förvaltning att växa som livsstil. Individualiseringen har i stället trängt in även hos de boende i Tusenskönan.

DEN IDEELLA ELLER FRIVILLIGA självförvaltningen har krympt i omfattning och ersatts till viss del av utomstående tjänsteföretag. Återbruk av böcker har tillkommit för ett par år sedan och inger hopp om den inneboende kreativitet och det ansvarstagande som såväl behövs framöver.

OM FÖRFATTAREN

Eric Båve är forskare och lärare i samhällsplanering på Senioruniversitetet.

Hur ser framtiden ut?

Av Linda-Marie Sköld

En intressant och ständigt aktuell frågeställning är vad som kommer att finnas kvar från vår tid i framtiden. Med material som förstör sig självt och återvinning som ett måste för miljön är det inte helt självklart vad som kommer att bestå eller ens gå att förstå sig på.

Framtida syn inom restaurangbranschen

EMIL ÄR 19 ÅR och nyexaminerad från gymnasieprogrammet ”Restaurang och livsmedel”. Idag arbetar han som kock på en restaurang i Sala. När han föreställer sig framtiden tror han att det finns fler regler och tillstånd.

– Det kommer bli svårare att hålla restauranger öppna om man inte följer regler, och det kan gå väldigt snabbt att stänga ner de som inte sköter sig, säger han.

FRAMTIDEN INNEHÅLLER en ökad användning av befintlig teknik. Han nämner exempelvis 3D-printat kött och molekylärgastronomi som trendande. Även det hållbara tänket är fortsatt viktigt.

– Mat odlad till perfektion finns redan idag, men jag tror att man kommer att göra det på en annan nivå som är bättre för klimatet. Restaurangerna kommer att ta vara på exakt allting och man arbetar mer närproducerat.

EN ORO SOM ÄNDÅ FINNS är att vissa moment i matlagningen kan glömmas bort om man börjar ta för många genvägar från att laga mat från grunden. Han tror att framtida historiker kommer att tycka att vårt förhållningssätt till hälsa och alkoholserving är särskilt intressant.

– Vi vet att alkohol inte är jättebra för kroppen, ändå säljs det i stora mängder och det finns ett stort utbud på varje restaurang.

NÅGOT HAN TROR STARKT PÅ är att framtidens restauranger arbetar mer med helhetsupplevelsen och efter teman.

– Stämningen av att gå ut och äta kommer alltid finnas kvar! De häftigaste restaurangerna får mer folk och mer uppmärksamhet. Jag tänker att det satsas mycket mer på att det ska kännas som att du är i exempelvis vikingatiden när det kommer till mat, dryck, atmosfär, inredning och bemötande.

SOCIALA MEDIER eller annan digital framtida teknik är en självklar del i både upplevelsen och marknadsföringen. Han tror att fler besökare förväntar sig ökad transparens att få se vad som händer bakom kulisserna i köket och att det även bidrar till att fler väljer att besöka just en specifik restaurang. Det ger även en möjlighet för fler att välja bort ett besök eftersom kritiken blir mer synlig.

NÄR DET GÄLLER VÄRDERINGAR beskriver han att det fortfarande kan finnas en viss hierarki mellan kök och servering.

– Människor har lätt att bli irriterade, speciellt när man arbetar med något som är väldigt stressigt. Han tillägger dock att det har blivit bättre med tiden.

SIST MEN INTE MINST, om han fick välja en pryl som består, är det kniven som redskap för hantverket i köket.

← Ett besök på restaurang Elba i Västerås någon gång mellan 1890–1915 förevigades på bild och går att ta del av över 100 år senare. Om bilden hade tagits idag hade den kanske laddats upp på sociala medier, med en recension om matens kvalitet och miljöns tillfredställelse, där den fått ett kort ögonblick av uppmärksamhet innan den ersatts av nytt innehåll. Foto: Johan Ludvig Nordmark, Västmanlands läns museum.

← Restaurang Sankt Örjan i Västerås 1951. Två kvinnor med brickor lämnar lappar till kvinnan innanför disken. På brickorna står kaffekannor i nysilver och pilsnerflaskor. Foto: Stig Johansson, Västmanlands läns museum.

↓ I ett kök någon gång mellan 1920–1930. Två damer handarbetar samtidigt som de lyssnar på radio i hörlurar (kristallmottagare). Balans mellan teknikens effektivitet och mening hade troligen här, för 100 år sedan, en helt annan innebörd. Foto: Erland Myrberg, Västmanlands läns museum.

→ Västmanlands Läns Tidnings växel i Västerås. Dåtidens sätt att kommunicera. Idag kommer vi i kontakt med varandra på flera olika sätt. Hur kommer det att se ut om 50 år? Foto: Ernst Blom, Västmanlands läns museum.

En arkivarie svarar: Hur kan bildarkiv främja återbruk av bildmaterial?

Ett första steg i att tillgängliggöra en bild för olika typer av användning är att licensiera den korrekt. Det innebär att det tydligt framkommer vem som äger upphovsrätten till bilden och hur den får användas. Licensen bör även skrivas in i bildens metadata, där den blir kvar även om bilden laddas ner eller delas vidare och försvinner från sitt ursprungliga sammanhang.

När bilder publiceras online ökar chansen att de dyker upp i sökresultat, vilket gör att fler hittar och använder materialet. En del bildarkiv publiceras på gemensamma plattformar, andra på egna hemsidor och bildbanker. För att öka och främja användningen krävs dock aktiv kommunikation. Många känner inte till att bildarkiv finns eller att det går att ta del av dem.

Bildarkiv kan uppmärksammas genom exempelvis sociala medier, evenemang och temadagar, eller via samarbeten mellan bildarkivet och andra organisationer. Andra tillvägagångssätt för att främja återbruk av bildmaterial är att visa hur bildmaterialet har använts tidigare eller kan användas.

Framtida syn inom IT-branschen

LOTTA ÄR 44 ÅR och IT-konsult på ett konsultbolag i Västerås. Hon tror att framtidens människor kommer att minnas vår tid som den digitala revolutionen, där vi gått från analogt till ett samhälle där nästan allt spåras, mäts och automatiseras.

– MEN JAG TROR också att framtiden kommer minnas den mänskliga sidan om hur vi försökte hitta balans mellan effektivitet och mening, mellan innovation och integritet, säger hon och berättar vidare att även om vi lever i andra samhällsstrukturer så kommer vissa behov vara tidlösa, som meningsfullhet, samhörighet och

trygghet. Sedan hoppas hon att miljömedvetenheten kommer att leva vidare.

– Förhoppningsvis inte som en kamp, utan som en självklar del av hur man bygger, reser och konsumerar.

HON BETONAR VIKTEN AV att vi behöver börja tänka på hur vi ska spara och förvalta vårt digitala kulturarv ur ett långsiktigt perspektiv. Vår tid skulle kunna bli ett digitalt glapp i historien, där människan dokumenterade allt men bevarade nästan ingenting.

– Vi behöver bevara medvetet. Mycket riskerar att försvinna när företag byter ägare, plattformar stängs och digitala format blir omoderna. Om de digitala spåren en dag skulle försvinna kan framtidens människor

få svårt att förstå vilka vi egentligen var. De skulle kanske se våra byggnader och uppfinningar, men inte våra samtal, våra tankar eller hur vi kände inför det som hände.

UR EN IT-KONSULTS PERSPEKTIV hoppas hon att framtiden fortsätter att bygga öppna system som pratar med varandra och att vårt digitala omdöme kvarstår, där vi ifrågasätter algoritmer och värnar om vår integritet. Det hon tror att framtidens historiker kommer att tycka är särskilt intressant med vår tid är brytpunkten när världen digitaliserades, klimatkrisen fördjupades och att demokratin utmanades av nya sätt att kommunicera.

– Vi är generationen som både skapade enorma tekniska möjligheter och kämpade med att hantera

dess konsekvenser. Framtidens forskare kommer vilja förstå hur vi hanterade dessa förändringar. De kommer nog att fascineras av allt som skedde digitalt.

OM HON SKULLE SPARA en sak för framtiden skulle det vara en ögonblicksbild av vardagen på internet. Hur vi tog till oss nyheter, fakta och vad vi människor skrev till varandra. Ett föremål som skulle symbolisera vår tid skulle vara vår tids dagbok och verktyg – en mobiltelefon!

OM FÖRFATTAREN

Linda-Marie Sköld är projektledare för Kulturarv Västmanland, Kultur och Ideell sektor, Region Västmanland.

↓ Hänsynsträden kallas den bild som användes som affisch för utställningen. Foto: Petra Koppla Dahlberg.

Spekulation eller spaning

– vad ligger till grund för den gröna omställningen?

Framtidsspaning har blivit en central del i klimatdebatten, där prognoser för utsläpp och samhällsutveckling rangordnas efter hur önskvärda eller troliga de är att inträffa. Dessa scenarier ligger även ofta till grund för politikutveckling och samhällsdebatt. Men bortom sannolikheten finns ytterligare ett viktigt omställningsverktyg: spekulatjonen.

Av Ruben Ritzén

Utställningen skapades av en projektgrupp av regionala aktörer. Medverkade gjorde även konstnärerna Amanda Billberg, Jennifer Espling, Erika Hallström och Johanna Byström Sims. Den senare var projektledare för framtagandet av utställningen.

↓ Hur många olika tandkrämssorter behöver vi egentligen? I utställningen fick besökarna föreställa sig hur de bidragit till ett fossilfritt Sverige år 2055. Foto: Ida Lindgren.

ÄVEN OM DET GÅR att anta vissa saker om framtiden, till exempel att de fysikaliska lagarna troligen kommer fortsätta fungera på samma sätt som nu, så är det mesta höljt i dunkel. För att råda bot på denna osäkerhet försöker människor ofta förutspå framtiden; hur vädret ska bli, vilka kläder som kommer att bli trendiga, vilka investeringar som kan ge stor utdelning längre fram och så vidare.

RISKEN MED ATT ENDAST grunda politiska beslut i vad som tros vara mest "sannolikt" att ske är att det bekräftar nuvarande normer och beteenden, snarare än utmanar dem. Detta är ett problem eftersom omställningen till ett hållbart samhälle förutsätter att grundläggande samhällsnormer, om till exempel konsumtion, resande och energiförbrukning, ändras.

DET FINNS DOCK ett annat verktyg för att tolka och tänka kring framtiden som erbjuder just denna normbrytande ansats: spekulatjonen. Genom att öppna upp för tankar om framtiden bortom det "rimliga" eller "sannolika" kan existerande normsystem utmanas, vedertagna sanningar nyanseras och nya idéer få fäste i samhällsdebatten.

MELLAN JUNI OCH OKTOBER 2025 visades utställningen *Beyond Dystopia* på Västmanlands läns museum. I utställningen fick besökarna göra en tidsresa till år 2055, när Sverige som första land i världen uppnått netto noll utsläpp av växthusgaser. Här visades ett antal objekt upp, som på olika sätt berättade historien om hur Västmanland både drev på denna omställning och påverkades av den.

IDÉN BAKOM UTSTÄLLNINGEN var att utforska hur dagens fossila samhälles kulturarv kan se ut genom framtida ögon. Väl på plats i utställningen fick besökarna frågor om vad de själva mindes från omställningen och hur de bidrog till det stora skiftet. På detta sätt uppmuntrades de att själva fundera på vilken framtid de hoppas leva i, oaktat "sannolikhet".

EN VIKTIG ASPEKT av utställningen var förfrämmandet av invanda praktiker och beteenden. Det fossila beroendet är så djupt rotat i den moderna svenska kulturen att det inte anses konstigt att naturligt gräs har ersatts med konstgräs, eller att det finns hundra olika märken av tandkräm att välja på i affären.

NÄR DESSA OBJEKT FLYTTAS in i ett museirum händer dock något. Placerad i en belyst glasmonter uppenbarar sig objektet på nytt, och den fossila samhällsväven blir synlig. Förfrämmandet gör det i sin tur möjligt att se andra vägar framåt och att spekulera om hur ett fossilfritt samhällsbygge skulle kunna se ut, vilket i sin tur öppnar upp för normbrytande idéer och tankegångar. För en värld som låst in sig i ett fossilberoende kan spekulatjonen erbjuda de nycklar som behövs för att främja hållbarhet och förhindra en planetär kollaps.

LÄS MER

Climaginaries. 2025. *Beyond Dystopia Västmanland*. climaginaries.org/bortom-dystopierna-vastmanland

Naturskyddsföreningen 2023. *Vad är framtidskunnighet?* naturskyddsforeningen.se/skola/vad-ar-framtidskunnighet

Meadows, D. 1999. *Leverage Points: Places to intervene in a system*. donellameadows.org/archives/leverage-points-places-to-intervene-in-a-system/

OM FÖRFATTAREN

Ruben Ritzén är etnolog och var projektsamordnare vid skapandet av utställningen *Beyond Dystopia*.

Kulturarv vid kris

Av Cecilia Wallin

Kulturegendom som är av stor betydelse för vårt kulturarv behöver skyddas i händelse av krig. I varje län ska ett urval av kulturegendom märkas ut och en plan för undanförsel av betydelsefull kulturegendom finnas.

KULTUREGENDOM ÄR FAST OCH LÖS EGENDOM av stor betydelse för varje folks kulturarv, till exempel minnesmärken, arkeologiska miljöer, arkiv, konstverk och vetenskapliga samlingar. Även museer, hembygdssamlingar, arkiv och bibliotek är objekt som kan skyddas enligt 1954 års Haagkonvention. Att avsiktligt skada och förstöra kulturegendom under krig strider mot Haagkonventionens bestämmelser och därmed folkrätten.

DE STATER som anslutit sig till Haagkonventionen har de övergripande skyldigheterna att respektera kulturegendom och att vidta skyddsåtgärder redan i fredstid. Att respektera kulturegendomen innebär att man inom staten ska säkerställa respekt för kulturarv i alla led. Detta omfattar bland annat att införa och upprätthålla nationell lagstiftning som skyddar kulturegendom i krig, men även att främja en anda av respekt för kulturarv inom både det militära och samhället i stort. I fredstid ska skyddsåtgärder vidtas genom att genomföra förberedande åtgärder för att kulturegendom ska kunna skyddas vid en framtida konflikt. Dessa åtgärder omfattar bland annat planering för undanförsel av flyttbar kulturegendom till säkra platser och skyddsåtgärder på plats för kulturegendom som inte kan flyttas, exempelvis brandskydd eller förstärkning av byggnader.

LÄNSSTYRELSEN är högsta civila totalförsvarsmyndighet i länet och har ett särskilt ansvar för att vidta åtgärder för att skydda kulturarvet i händelse av krig. Att välja ut, märka upp och planera för undanförsel är en del av ansvaret som ska hanteras under fredstid.

DEN KULTUREGENDOM SOM INTE kan skyddas på plats om det blir krig behöver föras undan till säkrare plats. Det kan till exempel handla om arkivhandlingar, böcker, konstverk och natur- och kulturhistoriska föremål. Länsstyrelsen ansvarar för att i samråd med Försvarsmakten planera för undanförsel av kulturegendom som ägs av bland annat Svenska kyrkan, regionala och lokala museer och arkiv.

1954 ÅRS HAAGKONVENTION gör det möjligt att märka ut kulturegendom med ett särskilt internationellt kännetecken – den blåvita skölden. Skölden ska underlätta identifiering av kulturegendom och tydliggöra vilken egendom som omfattas av folkrättsligt skydd. Det är en krigsförbrytelse att förstöra egendom utmärkt med blåvit sköld och ansvar kan komma att utkrävas i både svensk och internationell domstol.

ENLIGT HAAGKONVENTIONENS definition av kulturegendom kan i princip alla objekt som skyddas enligt kulturmiljölagen (1988:950) vara aktuella för utmärkning med den internationella blåvita skölden. I Västmanlands län skulle det handla om cirka 9 450 fornlämningar, 52 byggnadsminnen och cirka 65 kyrkor med begravningsplatser. Eftersom det inte är möjligt att märka upp och skydda all kulturegendom gör Länsstyrelsen ett restriktivt urval inför utmärkning. Urvalet av vilka kulturegendomar som är aktuella för märkning sker i samråd med Försvarsmakten och den som äger och förvaltar egendomen, till exempel privatpersoner, företag och offentliga organisationer.

→ Den blåvita skölden markerar att byggnaden "Byströms i Trogsta", Forsa socken, Hudiksvalls kommun, omfattas av folkrättsligt skydd och har ett särskilt kulturhistoriskt värde. Foto: Cecilia Ödén, Länsstyrelsen Gävleborg.

LÄS MER

1954 års Haagkonvention med tilläggsprotokoll Konvention om skydd för kulturegendom i händelse av väpnad konflikt jämte tilläggsprotokoll, Haag den 14 maj 1954. regeringen.se

Iccrom First Aid in times of Crisis. iccrom.org/section/disaster-resilient-heritage

Riksantikvarieämbetet Kulturarv i krig och konflikt. raa.se

Unesco. Cultural heritage and armed conflicts. en.unesco.org/protecting-heritage

OM FÖRFATTAREN

Cecilia Wallin är byggnadsantikvarie vid enheten för samhällsplanering och kulturmiljö, Länsstyrelsen i Västmanlands län.

moroten

Medlemsblad för MATFRONT

Kasta gärna - men läs först! Nr 1-83

ORD

så här i slutet av MATFRONTs 7:e verksamhetsår.

Henry kommer att ha varor åtminstone april ut. Han har köpt in från andra odlare för vår skull. Ingen tvingas att handla genom MATFRONT men för att Henry ska vara inspirerad att fortsätta odla och köra varor till oss kanske vi ska tänka oss för två gånger när vi står i en butik och vridder på ett kålhuvud eller en morotspåse. Alltså lite köptrogna bör vi vara. För Henrys del är det egentligen mycket enklare att sälja iväg sina ton till hälsohem och hälsokostbutiker, men av ett stort mått idealism väljer han oss.

Kanske vi, eller rättare sagt Henry, haft lite otur i år. Skörden var stor och allt såg närmast perfekt ut. Men vi vet ju alla att Gratan i början var dålig, att morötterna var maskätta och att löken var rutten inuti. Sånt kan ju hända hur duktig man än är, men så fort Henry fått veta vårt missnöje har han bytt parti.

Vi får inte glömma att MATFRONT inte är en vanlig affär med kommersiella intressen. Idén är lik den ursprungliga kooperativa men vi lägger största vikten på kvalitet.

Hoppas inte årets "kvalitetsmissar" skrämt er från MATFRONT till vanliga affärer. Det är viktigt att gruppledaren eller Henry direkt får veta om man är missnöjd, så går det fortare att rätta till misstagen.

Vi har jobbat ihop i så många år nu att vi vet hur föreningen fungerar men det finns inget som inte går att göra bättre, och det ska vi alltid sträva efter.

MATFRONT är en trevlig förening, tycker vi.

"HÄLSOTING" har fastesaff och kosttillskott

SMATT OCH GOTT

Finns det männe intresse för ett besök på mejeriet i Örebro en vardag förmiddag i vår?

De har egentligen trappat ner på besöken men kan ta emot ca 25 pers

Gruppledaren tar emot anmälningar.

Medlemslistorna för 1983 är utdelade. Om du inte fått någon så tala med gruppledaren.

För att underlätta arbetet i lokalen har vi till varje grupp köpt en miniräknare.

Vi har tyvärr inte fått tag på större vägar, men till nästa säsong.....!

*Hälsofrämjandets
FASTEVECKA börjar
21 april.*

*Föreläsning 7 april kl. 19.30
på Nyrbachsgården*

← Framsidan av tidningen Moroten nr 1 1983.
Foto: Arkiv Västmanland.

Föreningen Matfront

Av Oscar Forsgren

Intresset för ekologisk och närproducerad mat är inget nytt fenomen. Redan år 1975 bildades föreningen Matfront i Västerås, med syftet att handla matvaror direkt från närliggande gårdar.

DEN HUVUDSAKLIGA DRIVKRAFTEN bakom bildandet av föreningen Matfront i Västerås år 1975 var att stärka tillgången på ekologiska livsmedel och möjliggöra direkta inköp från lokala producenter. Föreningen etablerade ett samarbete med en bonde utanför Sala som skulle förse föreningens medlemmar med närodlat produkter. Fördelen med samarbetet var att mellanhänder mellan bönder och konsument kunde uteslutas och priset för varorna minska. Enligt en tidigare ordförande möttes föreningen av viss skepsis. Många tvivlade på att idén om närproducerade varor direkt från bonden skulle fungera. Det visade sig att skeptikerna hade fel och föreningen blomstrade.

KONCEPTET "MATFRONT" var inte unikt i Västmanland utan förekom på andra platser i landet. I föreningens första mötesprotokoll går det att läsa att syftet med föreningen var "att till dess medlemmar förmedla produkter från kontrollerade biologiska odlingar" och medlemsavgiften beslutades till 15 kronor per hushåll. De närvarande vid mötet ville också att föreningen skulle arrangera föreläsningar med hjälp av studieförbund och bilda opinion.

INTRESSET FÖR FÖRENINGENS SAK och syfte var stort och redan år 1976 bildades ytterligare två grupper inom föreningen. Allt eftersom bildades fler grupper inom Västmanland. Även om vissa produkter köptes in utanför Västmanland var de alltid ekologiskt producerade.

PROTOKOLLEN VITTNAR OM ATT föreningen och dess medlemmar var oerhört flexibla och lösningsorienterade under den första tiden. Om en bonde sålde

slut på en viss vara fanns det en lösning på problemet i samma protokoll. Ofta var det någon som kände till en bonde som hade en liknande produkt att sälja till föreningen. Dock hände det att föreningen fick stå utan mat, som under 1981 då föreningen lovats getost från en gård, men osten sålde slut under Brunnbydagarna.

ÅR 1981 BESTÄMDE SIG FÖRENINGEN för att distribuera ett medlemsblad som fick namnet Moroten. Medlemsbladet gavs ut till medlemmar i samband med inhandling av varorna. Tanken var att medlemmarna tillsammans med styrelsen skulle inkomma med förslag på innehåll.

UNDER 1990- OCH 2000-TALET hittade verksamheten sin form och förmedlingen av varor fungerade smidigare än tidigare. Även ytterligare grupper bildades i Västerås, vilket vittnar om mängden människor som insåg vikten av att veta vad man stoppar i sin kropp.

FÖRENINGEN LADES NED ÅR 2012. Orsaken var att föreningen hade bytt leverantör i samband med en försäljning av en gård, och den nya bonden valde att minska odlingen och därmed avbryta leveranserna till Matfront. I Moroten går det att läsa att styrelsen konstaterade att det inte gick att fortsätta utan en fast kontakt med en bonde. En ytterligare orsak till nedläggningen var att mataffärer numera erbjuder ett stort utbud av ekologiska varor.

OM FÖRFATTAREN
Oscar Forsgren är verksamhetsledare vid Arkiv Västmanland.

Älskade Västmanland – allt från skatter till skräp

Av Jennie Schaeffer

Upptäck *Älskade Västmanland – allt från skatter till skräp* på Västmanlands läns museum, en utställning fylld med västmanlänningars vardagsföremål, platser och minnen. Som besökare får du utforska berättelserna, reflektera över din egen relation till saker och platser samt ta del av hållbara initiativ som utställningens Freeshop.

VÄLKOMMEN TILL *Älskade Västmanland – allt från skatter till skräp!* En interaktiv och rolig utställning som utgår från alla de berättelser, bilder, filmer och saker museet samlat in från västmanlänningar under 2023.

PROJEKTET ÄLSKADE VÄSTMANLAND samlade in över 600 berättelser om saker och platser från invånare i hela Västmanland. Av dessa kom drygt hundra att ingå i utställningen på Västmanlands läns museum.

I UTSTÄLLNINGEN KAN DU som besökare utforska föremål och platser ur västmanlänningarnas vardagsliv och minnen, alla med sin egen unika berättelse. Här får du möjlighet att skapa egna perspektiv på samtiden och framtiden samt reflektera över hur du förhåller dig till din omgivning och dina ägodelar. Du kan fundera över vad dina saker berättar om vår tid, vilka platser du tycker om eller kanske upplever som tråkiga och vad det säger om länet idag. Du kan också utforska vilka föremål som betyder mest för dig, när du omger dig med så många, och vilka platser som väcker känslor av lugn, ro eller obehag.

PASSA OCKSÅ PÅ att besöka museets Freeshop, där hållbarhet blir till konkret handling. Här kan du lämna något du inte längre behöver och ta med dig något nytt – ett sätt att ge föremål nya berättelser och nytt liv.

← ↑ Utställningen *Älskade Västmanland – allt från skatter till skräp* innehåller många olika rum fyllda med berättelser och saker. Ett utrymme är skapat som ett återbruk, där besökare kan lämna in saker de inte längre behöver och ta med sig annat därifrån. En monter i utställningen lyfter fenomenet med att handla second hand. Foto: Västmanlands läns museum.

Öppettider

Tisdag–fredag 10–17
Lördag och söndag 12–16
Onsdagar öppet till 20.00
Utställningen pågår till januari 2027

Plats

Västmanlands läns museum Karlskatan 2, Västerås.
Några minuter från Västerås centralstation.

DEN HÄR UTSTÄLLNINGEN bygger på principer från deltagande design, där idéer, berättelser och innehåll utvecklas tillsammans med dem som utställningen handlar om. Det innebär att processen inte bara har styrts av museet. Genom workshops, intervjuer, berättarstunder och andra kreativa samarbeten har invånare fått bidra med sina berättelser och idéer. Resultatet är en utställning som inte bara speglar historien och kulturen i länet, utan också bär med sig människors egna röster.

MUSEIHUSET ÄR TILLGÄNGLIGT för dig med rullstol eller rollator, med alla utställningar i gatuplan. Avsluta gärna besöket med en fika i museets café och njut av en stunds gemenskap mitt i den historiska miljön, som ju i sig är en återbrukad industrilokal. Museet ligger i gamla Mimerverkstaden som byggdes i början på 1900-talet och är en av de största och mest framträdande byggnaderna från ASEA:s tidiga år i Västerås. Idag har tillverkningsindustrin i Mimerkvarteret gett plats för nya verksamheter, men Mimerverkstaden har bevarats och återbrukats som en mötesplats för konst och kulturarv. Genom varsam ombyggnad används byggnaden nu för både Västerås konstmuseum och Västmanlands läns museum.

OM FÖRFATTAREN

Jennie Schaeffer är länsmuseumschef på Västmanlands läns museum.

I var mans hand – från stenyxor till mobiltelefoner

Av Susanne Cassé

← ← Föremålen i magasinerna är placerade i hyllor eller lådor. Det gör dem lätta att komma åt och överblicka. Foto: Susanne Cassé, Västmanlands läns museum.

↓ I projektet HUSV arbetar antikvarierna med att rengöra föremål i ett av länsmuseumets magasin. Foto: Josefin Nordgren, Västmanlands läns museum.

I Bultens gamla lokaler i Hallstahammar finns sedan år 1999 Västmanlands läns museums föremålsmagasin "WestmannaArvet". Där förvaras cirka 60 000 museiföremål och en miljon bilder. Tanken är att samlingarna ska bestå i all evig tid, men hur lever länsmuseumet upp till ett sådant åtagande?

PÅ WESTMANNAARVET finns fem föremålsmagasin, ett magasin för fotonegativ och arbetslokaler. Magasinen har egna klimat med temperaturer och luftfuktighet som passar föremålen och materialerna i just det magasinet. I en annan del av byggnaden finns ett kallförråd som inte är klimatanpassat. Där pågår under åren 2024–2027 projektet HUSV som ska flytta föremålen till ett klimatanpassat magasin för bättre förvaringsmöjligheter.

DE FLESTA FÖREMÅLSTYPER OCH MATERIAL trivs vid en temperatur på cirka 18 grader och en luftfuktighet på cirka 50 procent. I det arkeologiska magasinet finns ett rum specialbyggt för arkeologiskt järn. Där är det kallt och torrt. Likaså förvaras fotonegativ bäst i en kallare miljö. Länsmuseumets klimatanpassade magasin är en viktig insats för att kunna bevara samlingarna för all framtid.

VÄSTMANLANDS LÄNS MUSEUM har idag cirka 60 000 föremål i sin museisamling. Ett museiföremål är ett föremål som har införlivats i museets samling, försetts med ett inventarienummer och förts in i museets

accessionskatalog. Ett museiföremål kan vara vilken typ av föremål som helst, men för ett länsmuseum är det relevant att det berättar något om länets eller dess invånares historia.

DET ÄR INTE LÄTT att samla nutida föremål. Vad är värt att bevara? Historiskt tillverkade människan föremål utifrån behov. Föremålen var värdefulla, togs om hand, lagades och återanvändes eller omskapades till något nytt. Idag finns det föremål i överflöd och orsakerna till ägandeskap är många. Nostalgi, minnen, identitet, estetik, mode, statusmarkör, funktion... listan kan göras lång för föremålens relevans i dagens samhälle.

SEDAN LÄNSMUSEETS SAMLING började ta form för 165 år sedan har samhället genomgått flera tekniska revolutioner. Idag är kulturarvet inte enbart fysiskt utan också digitalt. Först satt det en stenyxa i var mans hand. De var funktionella och ett första redskap i människans utveckling mot ett högteknologiskt samhälle. Dessa stenyxor återfinns fortfarande idag och förvaras i våra museimagasin. De består, kommer inte att förmultna

och försvinna. Idag sitter det en mobiltelefon i var mans hand. Kommunikation är nutidens kanske viktigaste ord. Vad säger en mobiltelefon i ett museimagasin om dagens människor? Utan sitt innehåll är den en tom plastplatta som sakta kommer att förstöra sig själv. Är det möjligt att bevara något av innehållet i telefonen, funktionerna, de sociala medierna, internet – det som många idag anser vara en stor och självklar del av livet? Det är en stor utmaning för dagens museer.

SAMTIDIGT HAR DEN TEKNISKA utvecklingen medfört uppkomsten av ett flertal digitala plattformar, där museer och hembygdsföreningar kan tillgängliggöra sina samlingar via internet. Tillgången till vårt kulturarv har aldrig varit större!

OM FÖRFATTAREN

Susanne Cassé är hembygdsrådgivare vid Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening. Under åren 2013–2019 arbetade hon som föremålsantikvarie på Västmanlands läns museum.

Om projektet

Hållbar utveckling av samlingsförvaltningen vid Västmanlands läns museum

Av Alma Pettersson, föremålsantikvarie vid Västmanlands läns museum.

Sedan våren 2025 driver Västmanlands läns museum projektet HUSV för att utveckla samlingsförvaltningen på ett hållbart sätt. Ett av museets föremålsmagasin har drabbats av mögel, vilket kräver omfattande sanering och vård av föremålen. Under arbetet genomförs efterforskning och inventering av museiföremålen. Samtidigt digitaliseras 500 föremål för att stärka representation och öka tillgängligheten. Genom dokumentation och forskning bevaras kulturarvet för framtida generationer och samlingarna blir mer öppna.

Följ #projektHUSV på sociala medier för att ta del av projektets spännande arbete!

Upprop till nästa Spaning

↑ Trollstenen i Heby, Huddunge sn, beundras av intendent Sven Drakenberg (t.v.), kung Gustav VI Adolf och kyrkoherde Albin Östlund den 19 september 1955. Trollstenen sägs ha magiska inskrifter. Foto: Arosbild, Västmanlands läns museum.

VILL DU VARA MED och bidra till nästa nummer av Spaning med tema Folklore?

ORDET FOLKLORE KOMMER FRÅN det engelska ordet för "folklära". I begreppet ingår muntliga traditioner, föreställningar, materiell kultur och sedvänjor. Folklore är kunskap som överförs mellan generationer och inom grupper för att skapa en social gemenskap och kulturell mening.

FRÅN VÄSTMANLANDS LÄN finns det många traditionella berättelser, seder, myter, legender, högtider, sociala riter och föremål som berättar om västmanlänningarna ur ett folkminnesperspektiv. En del av folkloren är idag historia medan annat fortsätter att utvecklas.

FOLKTRO ÄR EN DEL AV FOLKLOREN som handlar om övernaturliga väsen och sådant som inte går att förklara med etablerad vetenskap. Här återfinns tomtar, jättar, skogsrån och spöken, men även magi, spådom och vidskepelse.

VILKA FOLKMINNEN OCH VILKEN FOLKTRO finns bevarade från Västmanlands län? Är något unikt för just oss jämfört med övriga Sverige? Vad är historia och vad lever fortfarande kvar i dagens samhälle? Det vill vi utforska i kommande nummer av Spaning.

Vi efterlyser berättelser från Västmanlands län som kan bli artiklar i nästa nummer av Spaning med tema Folklore. Till Spaning vill vi alltid hitta olika infallsvinklar på våra teman. Inget är för stort, smått eller smalt. Vill du vara med och bidra med din berättelse? Skicka ett mejl till: spaning@regionvastmanland.se senast den 1 augusti.

Nyheter

PRIS OCH BERÖM

NOMINERINGAR

Styrelsen vid Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening nominerade år 2025 Romfartuna Hembygdsförening till Årets Hembygdsförening och boken "Säby socken Västmanlands län 1924–2024" av Säby Hembygdsförening till Årets Hembygdsbok. Ingen av nomineringarna resulterade i en utmärkelse.

HEDERSDIPLOM

Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförenings hedersdiplom delas ut till personer inom eller utom hembygdsföreningarna som gjort en kulturgärning utöver det vanliga. År 2025 delades diplom ut till:

Bengt Lindh med motiveringen: Bengt Lindh kom in i förbundets styrelse som ersättare år 2006 och valdes året efter till ordinarie ledamot. Det har han fortsatt att vara fram till och med i år, 2025, då han avgår ur förbundsstyrelsen efter 19 år.

Bengt Lindh. Foto: Bo Johansson

Bengt har under sina år i förbundsstyrelsen tagit sitt uppdrag på största allvar. Han har varit med vid olika aktiviteter och värvat medlemmar till förbundet, representerat vid möten med andra organisationer samt har en mycket hög närvaro vid förbundets möten. Han har också alltid haft en mycket god kontakt med de föreningar han varit kontaktperson för inom rörelsen.

Bengt brinner för industrihistoria och tog snabbt över rollen som sammankallande för Hembygdsförbundets Industriarvsgrupp. Som representant för Industriarvsgruppen har han varit med och arrangerat föreläsningar om industrihistoria samt studiebesök vid historiskt intressanta företag. Han har också sitt hjärta i Sala och Sala Silvergruva, där han fortsätter att bevaka utvecklingen och de åtgärder som behöver göras med historisk hänsyn.

Bengts hemförening är Badelunda Hembygdsförening. Där var han länge ansvarig för guiderna vid Anundshög och tog fram en handledning för föreningens guider, som han generöst delat med sig av till andra hembygdsföreningar i länet.

Bengts mjuka och lugna personlighet har gjort honom väldigt omtyckt inom rörelsen. Det är en ära för oss i förbundsstyrelsen att få uppvakta Bengt med ett hedersdiplom. Ett stort tack Bengt för allt som du har gjort för hembygdsrörelsen och förbundet!

VERKSAMHETSPRIS

Verksamhetspriset är en penninggåva om 10 000 kr och ett diplom. Det delas ut till en förening som i sin verksamhet bidragit till att stärka och bevara intresset för kulturmiljöer i länet.

År 2025 delades priset ut till **Romfartuna Hembygdsförening** med följande motivering: Romfartuna Hembygdsförening bildades år 1978 för att värna bygdens lokala kulturarv och arrangera aktiviteter för invånarna. Under många år saknade föreningen en samlingslokal, men fick veta att de disponerade byggnader i Hallsta By som de inte kände till. Efter en omfattande upprustning fick de ett fortsatt hyreskontrakt för byggnaderna och föreningen fick en nystart.

Arbetet med byggnaderna i Hallsta By väckte ett engagemang hos medlemmarna och bygdens invånare. Med hjälp av ett Leaderbidrag har föreningen färdigställt en möteslokal, som idag fungerar som en gemensam plats för information, kunskap, diskussion, debatt och engagemang.

Idag fortsätter föreningen att planera för hur de kan använda sin nya lokal och de renoverade byggnaderna, och hur de bäst kan komma till nytta för bygden. De är ett bra exempel på hur ett gemensamt engagemang kan förena, utveckla och skapa glädje och samhörighet i en hembygd. Föreningen, som var på väg att försvinna, är idag blomstrande och full av framtidstro.

VERKSAMHETSBIDRAG

Verksamhetsbidraget från Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening delas ut till projekt och aktiviteter som stärker

föreningarna och som kan komma att ge dem fler medlemmar. År 2025 fördelades 131 600 kr till föreningarna i/på: Engso, Sala, Skerike, Skinnskatteberg, Svanå, Säterbo, Västerfärnebo samt Föreningen Hembygdsjournalen.

I SKUGGAN AV ETT ÄPPELTRÄD
Startdatum: Lördag 21 februari 2026
Slutdatum: Söndag 17 maj 2026

I tusentals år har äppelträd blommat och burit frukt i människors närhet. Vi har plockat och njutit, förädlat och anlagt äppelodlingar. Äpplet har varit symbol för hälsa, rikedom och kunskap. Denna utställning följer äppelträdet genom fyra årstider.

Här finns plats för alla oss som på ett lekfullt sätt vill veta mer om de äpplen vi äter. Som vill lyssna på sagor och myter som följt äpplet genom historien.

Utställningen passar för nyfikna barn och vuxna som vill uppleva tillsammans. Innehållet är tillgängligt på svenska, engelska och arabiska.

UTSTÄLLNINGAR

Utställningen *I skuggan av ett äppelträd* är producerad av Jönköpings läns museum.

Under 2026 visas även utställningen *Den svarta humorn* samt en foto-utställning som bygger på arkivfoton från läns museet.

Kika gärna in på vastmanlandslansmuseum.se/utstallningar/ för mer info.

PROGRAM

Det händer mycket på museet för alla åldrar både på plats och online. Titta in på museets hemsida vastmanlandslansmuseum.se/aktiviteter/ eller följ oss på Facebook och Instagram för att inte missa något!

MUSEETS LJUDAPP

I läns museets app finns det två ljudvandringar att ta del av. *Om föremålen kunde berätta* finns i museets fasta utställningar på Karlsgatan 2 och går att höra på svenska, engelska, finska och arabiska. Vandringen *Skitviken – en rostig lustgård full av liv* finns tillgänglig via en QR-kod på en lyktstolpe vid södra broräcket över Skitviken på Ångkraftverkets sida. Den är på svenska.

Ljudvandringsappen finns att ladda ner gratis från App Store och Google Play och heter Västmanlands läns museum.

BOKA SKOLVISNINGAR OCH STUDIELÅDOR DIGITALT

Det finns ett digitalt boknings-system på museets hemsida där det är möjligt att boka skolvisningar och studielådor. Lediga tider läggs ut kontinuerligt: vim.bokamera.se/book

KULTURARV VÄSTMANLAND

På Kulturarv Västmanland finns berättelser om Västmanlands rika kulturarv. Där går det också att läsa om vilka byggnader och bebyggelseområden i flera kommuner i Västmanland som bedöms vara särskilt kulturhistoriskt värdefulla. kulturarvvastmanland.se/

DIGITALT MUSEUM

På Digitalt museum finns föremåls- och fotosamlingar publicerade digitalt. Från Västmanlands län finns material från Hemsjöden, Köpings Museum, Vallby Friluftsmuseum, Västerås konstmuseum, Västerås stadsarkiv och Västmanlands läns museum. digitaltmuseum.se/

NYA BÖCKER VÄSTMANLAND**ARBOGA MUSEUMS MYNT- OCH MEDALJSAMLING**

Sigward Söderström
 Hembygdsföreningen Arboga Minne, 2025
 Boken uppmärksammar att det år 2026 är 400 år sedan som Arboga myntverk startade utgivningen av Arbogamynten. Boken finns att köpa på Arboga Museum för 250 kr.

ASEA: FINNSLÄTTVERKSTADEN/SIGFRID. SVETS- OCH MASKINVERKSTÄDERNA 1958 – 1983: HISTORIEN OM DE SOM BYGGDE GIGANTISKA MASKINER FÖR PRODUKTION AV ELKRAFT

Peo Wallard
 Industrihistoriska föreningen i Västerås, 2025
 187 sidor
 ISBN 9789153130055
 Boken handlar om ASEA:s jätteverkstäder i norra Västerås från 1961 till 1983. Genom arbetarnas

erfarenheter, yrkesskicklighet och samarbete över kulturgränser tecknas en berättelse om framtidstro, hårt arbete och ett abrupt slut.

BYGDEDJURET

Sven Olov Karlsson
 Natur & kultur, 2025
 478 sidor
 ISBN 9789127192409
 Bygdedjuret är en autofiktiv roman där Sven Olov Karlsson berättar om sin uppväxt i Västmanland från 1970-talet till idag. Boken utforskar frihetslängtan, författardrömmar och landsbygdens sociala dynamik – en berättelse om att bli konstnär.

DET MEDELTIDA SVERIGE [BD] 9 VÄSTMANLAND 1 ÅKERBO HÄRAD: LANDSBYGDEN MED LINDE OCH SKINNSKATTEBERGS BERGSLAG

Annika Björklund
 Riksarkivet, 2025
 508 sidor
 ISBN 9789187491481
 I boken kartläggs landsbygdssocknar i Åkerbo härad samt bergslagsområdena Linde och Skinnskatteberg. Den visar medeltida bebyggelse och ägandeförhållanden fram till 1570 och ger en inblick i regionens historiska utveckling.

FRANCISKANERNA I ARBOGA

Dick Harrison
 Arbogabygdens församling, 2025
 47 sidor
 ISBN 9789153144175
 Historikern Dick Harrison utforskar franciskanernas historia i Arboga och försöker reda ut vad som är myt och fakta. Med sitt lättillgängliga språk ger boken en bild av klostrets betydelse och franciskanernas liv, kompletterat med en introduktion till rörelsen i ett bredare sammanhang.

KRÖGARÄNKAN: EN BERÄTTELSE OM EN KVINNA, EN STAD OCH EN TID

Lena Hörngren
 Ekström & Garay, 2025
 181 sidor
 ISBN 9789189992306
 Historien om Anna Christina Malmqvist, som från enkel piga blev framgångsrik krögare på Klippan i 1800-talets Västerås och drev krogen med ihärdighet och mod mot alla odds. En levande skildring av stadens historia och en kvinna som satte spår för framtiden.

KULTURELLA KRAFTFÄLT PÅ LANDSBYGDEN: ÖREBRO LÄN OCH VÄSTMANLANDS LÄN

Helena Hedlund; Terése Sundh
 Region Örebro län, 2025
 117 sidor
 ISBN 9789153151418
 Helena Hedlund tar oss med på en resa genom Örebro- och Västmanlands läns kulturella kraftfält – platser med starka historiska rötter och levande kulturliv. Boken handlar om industrihistoria, byggnadsminnen och eldsjälur som skapar motkraft mot avfolkning.

MALMA: SOM ETT ARARATS BERG

Bengt-Ove Andersson, Inger Holmgren
 Anna Ma Media, 2025
 105 sidor
 ISBN 9789198180916
 Bengt-Ove Andersson och Inger Holmgren skildrar Malmas rika historia. Genom personliga minnen, arkivmaterial och flygfoton vävs berättelser om kyrkan, sockensamhället och bygden samman till en levande dokumentation från järnålder till modern tid.

MÄNNISKOR, MÖTEN OCH MINNEN: ARKEOLOGI LÄNGS E18 I VÄSTMANLAND

Red. Ann-Mari Hållans Stenholm
Arkeologerna, Statens historiska museer, 2025
72 sidor

I denna bok sammanfattas resultaten från arkeologiska undersökningar längs E18 mellan Köping och Västjädra. Här presenteras fynd från gravar, gårdar och vardagsliv i Västmanland samt jämförelser med tidigare utgrävningar.

MÖTEN I VÄSTMANLAND: EN ANTOLOGI

Red. Willy Berg, Anders Garpelin och Fredrik Lidhamn
Västmanlands författarsällskap, 2025
119 sidor
ISBN 9789153134763

En Västmanlandsantologi som genom prosa, prosalyrik och lyrik presenterar dagliga och existentiella möten mellan människor. Innehållet rymmer mångfaldiga perspektiv och vardagliga erfarenheter.

NATUREN ÅTERERÖVRADEN FÖRLORAT TILL BRANDEN. VÄXTLIGHET, FÅGLAR OCH DJUR ÅTERKOM TILL HÄLLESKOGEN I VÄSTMANLAND

Waara Wetlake Publishing, 2025
ISBN 9789198912722

Om naturens återhämtning efter Västmanlandsbranden 2014, Sveriges största ytmässiga brand. Genom bilder, fakta och noteringar visas hur växter och djur återvänder, inklusive den unika hackspettinvasionen 2015/16. En berättelse om naturens styrka, mångfald och oförutsägbarhet över tid.

SALA FOLKETS HUS 1932–2022: 90 ÅR I ARBETARRÖRELSENS OCH DEMOKRATINS TJÄNST

Nerina Bersán, Eva Källberg Nilsson, Conny Nilsson, Britten Löfgren, Calle Löfgren
Nya Sala Folkets hus förening U.P.A., 2025
99 sidor
ISBN 9789153136385

I boken dokumenteras Sala Folkets hus historia från 1932 till 2022. Här avhandlas husets utveckling som mötesplats för arbetarrörelsen, kultur och demokrati under 90 år, med arkivmaterial, fotografier och berättelser som speglar samhällsförändringar och lokalt engagemang.

SOLSKEN OCH TRAGIK I ÖDEHUSVÄRLDEN! NÄRKE, ÖSTRA VÄRMLAND OCH VÄSTRA VÄSTMANLAND

Tomas Molin
BoD, 2025
148 sidor
ISBN 9789180800310

I sin fjärde bok tar Tomas Molin med läsaren på en nostalgisk resa till ödehus i Närke, Östra Värmland och Västra Västmanland. Med humor, kulturhistoria och färgstarka bilder skildras sorgliga, vackra och mystiska platser och människorna som en gång bodde där.

TEXTILTRADITIONER I VÄSTMANLAND: VÄSTERFÄRNEBO- OCH VÄSTMANLANDSDRÄKTEN

Anders Fläcke
Bygdehistoria i Bergslagen, 2025
228 sidor
ISBN 9789153142201

Anders Fläcke utforskar textiltraditioner i Västmanland med extra fokus på Västerfärnebo- och Västmanlandsdräkten. Boken behandlar textilhistoria, dräkternas material och hantverk och ger en inblick i kulturarvet som format regionens identitet.

TIDSMASKINEN

Pelle Sundqvist
2025

Västeråsaren Per ”Pelle” Sundqvist berättar om sitt ovanliga liv som musiker, entreprenör och musikälskare. Genom personliga anekdoter, festliga historier och möten med legendarer avbildas Västerås musikscen och en tid då man tog saken i egna händer. Boken är en levande bit lokal musikhistoria.

VI ÄR INTE ÖVERGIVNA

Mikael Mogren
Verbum, 2025
149 sidor
ISBN 9789152602287

Västerås stifts biskop Mikael Mogren ger sig ut på spaning efter spåren av kristet kulturarv i Sverige genom arkitektur, konst, traditioner och idéhistoria. Genom historiska personer och berättelser skildras hur kristen tro format samhällsutveckling och människors liv samt hur detta arv fortsatt kan ge förståelse och sammanhang idag.

VÄSTERÅS SLOTT – BORG MED VALLGRAV FRÅN MAGNUS LADULÅS TID OCH MUR FRÅN 1700-TALET: ERIK SEGERSÄLL, KUNGSGÅRD, KUNGAR, JARLAR OCH VÄSTERÅS SLOTTSLÄN

Jonas Ros
Stiftelsen Kulturmiljövård, 2025
96 sidor
Serie: Rapport / Stiftelsen Kulturmiljövård; 2025:55
ISBN 9789180413329

Rapporten presenterar resultaten från arkeologiska undersökningar vid Västerås slott 2024. Fynden omfattar en medeltida vallgrav och en stenlagd yta daterad till 1266–1287, vilket tyder på att slottets äldsta borg uppfördes under Magnus Ladulås tid. Under-

sökningen ger ny kunskap om slottets tidiga historia och ombyggnader.

WÄSTERWÅLA SOCKEN FÖRR I VÄRLDEN

Hans Philip
Västervåla Hembygdsförening, 2025
275 sidor
ISBN 9789153147107

Författaren med rötter i Västervåla-trakten har kartlagt bygdens historia som omfattar 500 boställen. Boken omfattar perioden från istiden fram till år 1900, med betoning på socknens relation till omvärlden.

HÅLLBARHET OCH ÅTERBRUK

ATT BYGGA ETT HEM: HALM, LERA & ÅTERBRUK

Emma Sundh
Mondial, 2024
221 sidor
ISBN 9789180024280

Boken presenterar hållbart husbyggande och renovering med lågt klimatavtryck, kombinerar fakta och DIY-idéer och följer ett husbygge av halmbalar, lera och återbruk i Värmland. Författare Emma Sundh är journalist och Klimatklubben-medgrundare.

BYGGNADSVÅRD – FÖNSTER OCH DÖRRAR

Erika Åberg
Norstedts, 2024
182 sidor
ISBN 9789113132952

Detta är en praktisk guide av byggnadsantikvarie Erika Åberg om underhåll, restaurering och återbruk av gamla fönster och dörrar. Här beskrivs historisk design, materialkvalitet, steg-för-steg-restaurering, energieffektivitet och inspirerande projekt med praktiska tekniker utifrån olika exempel.

EKOTIPSETS BÄSTA HUSMORSKNEP

Ellinor Sirén
Bonnier fakta, 2023
207 sidor
ISBN 9789178875665

I denna bok finns massor av smarta tips för att göra vardagen enklare, mer miljövänlig och ekonomisk. Lär dig hur du kan göra egna produkter till badrumsskåpet – allt från deodorant till torrschampo och tandblekning – och recepten till de viktigaste produkterna för det hållbara städskåpet. Här finns även knep för att sänka matkostnader och minska matsvinnet, recept till superbilliga vegorätter, exempel på smarta återbrukstips med mera.

ETT CIRKULÄRT SAMHÄLLE: FRÅN SOPMÄNNISKA TILL CIRKULENT

Joacim Rosenlund
Carlssons, 2024
191 sidor
ISBN 9789189826458

I boken analyseras övergången från ett linjärt avfallssamhälle till ett cirkulärt samhälle. Den förklarar kretsloppsprinciper, kopplingen mellan hållbar utveckling och cirkulär ekonomi samt beskriver förutsättningar, utmaningar och möjligheter för långsiktig omställning.

KOLDIOXIDTEATER PÅ MUSEUM

Jennie Schaeffer m fl
Västmanlands läns museum, 2020
106 sidor
ISBN 9789187828706

I boken presenteras projektet ”Koldioxidteater på Västmanlands läns museum” som drevs 2018–2020, där deltagande teater och design prövades som metoder i museimiljö för att skapa engagemang i klimatfrågor. Projektet fokuserade på

ungdomars förmåga att reflektera över sociala normer och praxis kring klimatmål och koldioxidutsläpp.

KULTURARV SOM RESURS I SOCIALT HÅLLBAR STADSUTVECKLING: EN GESTALTAD LIVSMILJÖ FÖR FRAMTIDEN

Ulrika Söderström
Linnaeus University Press, 2024
Serie: Linnaeus University dissertations; 537
340 sidor
ISBN 9789180821896

Denna doktorsavhandling undersöker hur kulturarv och arkeologi används i stadsplanering och om de verkligen främjar social hållbarhet. Med tre fallstudier i Malmö, Kalmar och Kiruna visar författaren att lagstiftningens fokus på det förflutna och bristande medborgardeltagande hindrar hållbara resultat. Boken ger konkreta rekommendationer för hur arkeologi i samspel med kulturarv kan bidra till att skapa bättre och mer hållbara levnadsmiljöer.

REDESIGN: INSPIRATION TILL ÅTERBRUK AV TEXTILIER

Ann Löfgren, Gunilla Östholm
Svenska Röda Korset, 2023
128 sidor
ISBN 9789152760994

Redesigngruppen vid Röda Korsets second hand i Åmål berättar om sitt arbete med textilåterbruk. Medlemmarna delar tekniker, mönster, reparationer och kreativa projekt, visar hur man förlänger ett plaggs livslängd för att minska konsumtion och främja hållbart mode.

:spaning

POSTADRESS:
Tidskriften Spaning,
Västmanlands läns museum,
Karlskagan 2, 722 14 Västerås.

BESÖKSADRESS:
Karlskagan 2, Västerås.

REDAKTÖRER:
Susanne Cassé, hembygdskonsulent,
Västmanlands Hembygdsförbund och
Fornminnesförening.
susanne.casse@regionvastmanland.se
Jennie Schaeffer, länsmuseumschef,
Västmanlands läns museum.
jennie.andersson.schaeffer@regionvastmanland.se
Erik Pettersson, styrelseledamot, Västmanlands
Hembygdsförbund och Fornminnesförening.
erik@vasterfarnebo.se

HUVUDMÄN FÖR TIDSKRIFTEN:
Västmanlands läns museum och Västmanlands
Hembygdsförbund och Fornminnesförening.

ANSVARIG UTGIVARE:
Jennie Schaeffer
jennie.andersson.schaeffer@regionvastmanland.se

I REDAKTIONSGRUPPEN INGÅR ÄVEN:
Annasara Olofsson, arkivassistent,
Västmanlands läns museum
Lena Engström Englin, museipedagog,
Västmanlands läns museum
Ruta Öhrlund, arkivassistent,
Västmanlands läns museum

UTÖVER REDAKTIONEN MEDVERKAR:
Alma Pettersson, föremålsantikvarie,
Västmanlands läns museum
Ann Österberg, släkt- och hembygdsforskare
Anne Nilsson, frilansande skribent och författare
Cecilia Wallin, byggnadsantikvarie,
Länsstyrelsen i Västmanlands län
Christina Runeson, målerikonservator,
Västerås konstmuseum
Edit Boman, byggnadsantikvarie,
Västmanlands läns museum
Eric Bäve, forskare och lärare, Senioruniversitetet
Frej Berglind Drake, intendent,
Västerås konstmuseum
Henrik Wester, turismchef, Västmanland Turism
Linda-Marie Sköld, projektledare Kultur och
Ideell sektor, Region Västmanland
Liselott Andersson, hemslöjdskonsulent,
Västmanlands läns hemslöjdsförbund
Martin van der Maarel, tidigare arkivassistent,
Institutet för språk och folkminnen
Märit Sennerlöv, lokalhistoriker och pomolog

Oscar Forsgren, verksamhetsledare,
Arkiv Västmanland
Ruben Ritzén, etnolog och projektledare
Stefan Aurusell, ledamot Västmanlands
Hembygdsförbund och Fornminnesförening
och Makers of Sweden
Ulla Bergquist, tidigare arkeolog,
Länsstyrelsen i Västmanlands län

LAYOUT OCH REDIGERING:
Consid

KORREKTUR:
Redaktionsgruppen för Spaning

ANNONSFAKTA OCH BOKNING:
Kontakta redaktionen

DISTRIBUTION:
Tidningen ingår i medlemskapet i Västmanlands
Hembygdsförbund och Fornminnesförening
men sprids gratis på bibliotek, kommunala kultur-
kanslier, museer och vårdinrättningar i länet.
Om du saknar Spaning på din arbetsplats,
kontakta redaktörerna.

PRENUMERATIONER:
Privatpersoner kan prenumerera på Spaning genom
att bli medlemmar i Västmanlands Hembygds-
förbund och Fornminnesförening. Mejla din
adress till spaning@regionvastmanland.se

Detta är sista året som Spaning skickas ut i brevlådan
till andra än medlemmar i hembygdsrörelsen.

TRYCK:
Tryckservice AB

UPPLAGA:
3 000 ex.

OMSLAG:
250 g Bestruket Silk

INLAGA:
130 g Bestruket Silk

UTGIVNING:
1–2 ggr per år

ISSN:
1651–2774

MATERIAL OCH BIDRAG:
Tidskriften Spaning, Karlskagan 2, 722 14, Västerås.
Eller: spaning@regionvastmanland.se.
För ej beställt material ansvaras ej.
För signerade artiklar ansvarar författarna.

Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening

www.hembygd.se/vastmanland

Hembygdsförbundets uppgift är att främja hembygds kunskap, kulturminnesvård och hembygdsvård.

Förbundet är samarbetsorgan för hembygdsföreningarna i länet och ska stödja föreningarnas verksamhet. Förbundet ska tillvarata rörelsens intressen på regional nivå och samarbeta med museer, kulturminnesvårdande organ och andra organisationer.

Genom att gå med som enskild medlem i Västmanlands Hembygdsförbund får du årsboken som Läns museet och Hembygdsförbundet ger ut. Du får också Läns museets och Hembygdsförbundets tidskrift Spaning som utkommer med ett till två nummer per år, samt erbjudanden om att delta i temadagar, kurser i olika ämnen och medlemsresor inom och utom länet.

Ordförande i förbundet är Caroline Persson Johansson.

Västmanlands Hembygdsförbund har sitt kansli på Läns museet.
Adress: Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening,
Karlskagan 2, 722 14 Västerås, telefon 021-481 86 58

Kontaktperson: Konsulent Susanne Cassé, susanne.casse@regionvastmanland.se

Västmanlands läns museum

www.vastmanlandslansmuseum.se

Västmanlands läns museum har kontor, utställningar, arkiv och bibliotek på Karlskagan 2 i Västerås.

På WestmannaArvet i Hallstahammar finns museets föremålsmagasin och registreringslokaler.

Vår uppgift är att fördjupa kunskapen om det västmanländska kulturarvet, väcka opinion, öka insikten om det förflutna och berika perspektiven på samtiden och framtiden. Museet ska vara en plats där man kan ta del av vad som sker i samhället.

Västmanlands läns museum
Karlskagan 2, 722 14 Västerås. Telefon 021-39 32 22
E-post: lansmuseet@regionvastmanland.se

Utställningarna på Karlskagan 2 är öppna tisdag, torsdag–fredag 10–17, onsdag 10–20 och lördag–söndag 12–16. Arkiv och Bibliotek är öppet helgfri tisdag–torsdag kl 10–16 med lunchstängt 12.00–12.30.

På hemsidan finns även vårt Digiseum där du hittar museets digitala utbud – som du kan ta del av hemifrån.

WestmannaArvet
Besöksadress: Industrigatan 1D, Hallstahammar. Besök efter överenskommelse bokas på telefon 021-39 32 22.

Berätta för oss

Hör gärna av dig till redaktionen med tankar och åsikter om tidningen. Skicka gärna in material eller uppslag som du tycker vi borde ta upp. Vi läser allt med stort intresse. Skriv till Tidskriften Spaning, Karlskagan 2, 722 14 Västerås eller e-posta till spaning@regionvastmanland.se

B

Hållbart med PostNord
Sverige, Port Payé

Posttidning - Ej retur

Avsändare: Västmanlands läns museum, Karlsgatan 2, 722 14 Västerås

